

PROBLÉM NOETICKÉHO REALIZMU V LENINOVOM DIELE "MATERIALIZMUS A EMPIRIOKRITICIZMUS"

Jozef DIEŠKA

Motto: "Ak päťdesiat rokov nepochopil ani jeden marxista Marxa, tak bol to Lenin, ktorý pravý marxizmus i pri každom sploštení a znetvorení znovupostavil a ďalej rozvinul."

(K. Sauerland: Der dialektische Materialismus.)

PREDSLOV

Noetické otázky v súčasnej filozofii sa dostali do popredia najmä zásluhou tých mysliteľov, ktorí doterajší odklon od noetiky pokladali oprávnené za krízu filozofie. Východiskom z tejto krízy musí byť návrat k noetike a k jej základným problémom.¹

Medzi filozofickými prúdmi, ktorým sa v súčasnosti venuje zvýšená pozornosť, je aspoň v určitých krajinách a kultúrach aj tzv. *dialektický materializmus*. Pretože táto filozofia zmenou politickej situácie preniká znateľne aj k nám, pokladáme si za povinnosť podať podrobnú analýzu jej noetických základov vo vzťahu k ústrednému noetickému problému, k otázke *realizmu*.

Ak *noetickým realizmom* rozumieme učenie o tom, že *svet a jeho danosti, t.j. všetky veci vonkajšieho a zmyslami postihnuteľného sveta jestvujú nezávisle od nášho vedomia a poznania, a to tak, že vo svojej existencii nie sú nijako podmienené poznávajúcim subjektom*, potom zisťujeme, že *dialektický materializmus* je filozofia, ktorej noetika stojí na *realistickom stanovisku*. Preto podrobíme analýze spis **VI. II-jiča Lenina** *Materializmus a empiriokriticizmus*, ktorý svojou noetickou povahou i významným postavením svojho autora v ideológii marxistickej filozofie je podľa našej mienky najvhodnejším na to, aby sme túto štúdiu oň opreli.²

Ale v našej štúdii nepôjde len o dôkaz realistického charakteru **Leninovej** teórie poznania. Skúmaniu podrobíme, a to v porovnaní so súčasnou problematikou a kritikou v noetike, aj nosnosť, t.j. správnosť tejto teórie. Inými slovami, vynasnažíme sa

Táto stat' J. Diešku vyšla r. 1946 vo *Filozofickom zborníku* (vydávanom v Turčianskom Sv. Martine), ročník VI - VII, číslo 2 - 3. str. 1 - 53. Slová pôvodne vytlačené prestrkovanou sadzbou sme z technických príčin vytlačili polotučne. (Pozn. redakcie)

ukázať, či realizmus v Leninovom diele je skutočne náležite zdôvodnený, prípadne či noetický idealizmus, proti ktorému sa tu noetický realizmus háji, bol do dôsledkov prekonaný. Nakoniec porovnáme noetiku dialektického materializmu s poprednými súčasnými teóriami poznania, a to s *realizmom kritickým* a *realizmom intuitívnym, bezprostredným*, ako sme ich základné hľadiská určili v našej štúdii *Kritický či intuitívny realizmus*. Tým, domnievame sa, vnesieme kus svetla do rozmanitých, viacerých tendenčných postojov k tejto filozofii, ktorých sme svedkami aj v našej súčasnej slovenskej filozofii.

Záverom pripomíname len toľko, že hoci Leninovo dielo je klasickým príkladom filozofických, polemických publikácií, my sa budeme zásadne vyhýbať nevecným polemikám a použijeme polemiku iba tam, kde si to vyžiada správny výklad problematiky a posluží pravde. Budeme v tom nasledovať samého Lenina, ktorý výslovne zdôraznil, že je vecou úcty k dialektickému materializmu, aby si každý, kto nájde v ňom omyly alebo iné nedostatky, kládol za povinnosť na ne poukázať.

1. REALISTICKÉ URČENIE POJMOV "MATÉRIA" A "MATERIALIZMUS" U VL. ILJIČA LENINA

Aby sme si uľahčili pochopenie noetiky dialektického materializmu v súhlase s filozofickou terminológiou, zaužívanou v literatúre nedialektikomaterialistickej, je potrebné poukázať hneď na začiatku na istú zámenu alebo zvláštny význam, ktorý dáva **Lenin** výrazom "matéria" a "materializmus" vo svojom diele.

Lenin, odvolávajúc sa na zakladateľov filozofie marxizmu a najmä na **Fridricha Engelsa**, vychádza zo základného rozlíšenia, ktoré našiel u **Engelsa**, a to rozdelenie filozofickej a noetickej problematiky na chápanie *materialistické* a *idealistické*. V dôsledku tohto rozloženia chápe i výraz "materializmus" ako protiklad k "idealizmu" a tým nahrádza v noetike zaužívaný pojem "realizmus" výrazom "materializmus". Že táto zámena nie je z hľadiska noetického veľmi šťastná a ani oprávnená, je prirodzené.

Lenin tu vychádza z predpokladu, že každá realita, t.j. *od vedomia nezávislá skutočnosť*, má materiálnu povahu. Materialistický monizmus, ako ukázal najnovší vývin vied, je však otrasený a okrem toho nevystačil s ním ani dialektický materializmus, ba ani sám **Lenin**, ktorý sa ku koncu diela zjavne dostáva do ťažkostí, ako presne vymedziť pojem matérie v nenoetickom smysle. Z **Leninovej** argumentácie, že každá realita je matéria, alebo že hmota je primárna a duch, myslenie, vedomie sú sekundárne, ba že sú "produktom" hmoty, vysvitá prinajmenšom nejasnosť, nehľadiac na to, že **Lenin**, ktorý je materialistický monista, nemá ani práva hovoriť o duchu, vedomí tak, aby ho bolo možno odlišiť od hmoty. Nejasnosť a nedôslednosť v tomto ohľade je u **Lenina** zrejme každému, kto len bezmyšlienkovite neupadol do dogmatizmu, dialektickým materializmom tak nenávideného, a do "metafyziky". Poukaz na túto rozdielnosť v **Leninovej** terminológii a u ostatných filozofov je potrebný najmä preto, aby sme ukázali, že noetika dialektického materializmu má aspoň v svojom úsilí základný vzťah realizmu, že je výslovne realistickou noetickou teóriou. Dokladov na toto zistenie možno uviesť niekoľko. Pre stručnosť nech vystačí

citát, ktorý nachádzame v **Leninovom** diele v I. hlave. *Poznamenávame, že termín realizmus sa tu používa v zmysle protikladnom idealizmu. Ja, nasledujúc v tom Engelsa, užívam v tomto zmysle len slovo materializmus a pokladám iba túto terminológiu za správnu, najmä preto, že slova "realizmus" sa zmocnili pozitívisť a iní pomätenici, ktorí kolia medzi materializmom a idealizmom.* (Str. 43.)³

No i keby **Lenin** nebol takto výslovne poukázal na realistické určenie pojmu *materializmus*, možno ho vyvodíť zo zmyslu a výkladu noetickej teórie a jednotlivých učení, ktoré sa v diele viac-menej podrobne rozvádzajú. Predovšetkým je to určovanie samého pojmu "hmota", "matéria", ktorý je v celom spise základným a ústredným noetickým pojmom. **Lenin** nechápe *hmotu* v obvyklom filozofickom zmysle, ako napr. klasická a tradičná antická alebo i stredo- a novoveká filozofia. Pojem *hmoty* je v **Leninovom** diele určovaný v zmysle viac noetickom ako ontologickom a metafyzickom, a to tak, že sa týmto termínom označuje *od vedomia nezávislá danosť, skutočnosť*, teda akákoľvek *realita* bez ohľadu na jej vnútornú, ontologickú štruktúru, prípadne na jej vonkajší vzhľad. Tento primárny význam pojmu *hmota, matéria* možno dosvedčiť jednak priamym citovaním **Lenina** a jednak z takých kontextov spisu, kde sa termíny *hmota* a *realita* ekvivalentne zamieňajú. Tak na str. 87 **Leninovo** diela nachádzame tento významný citát: *Machisti krčia prezieravo ramenami nad "zastaralými" náhľadmi "dogmatikov"-materialistov, ktorí sa pridržiajú pojmu hmoty, ktorý bol predsa "najnovšou vedou" a "najnovším pozitivizmom" vyvrátený. O nových fyzikálnych teóriách, týkajúcich sa ustrojenia hmoty, budeme hovoriť osobitne. Ale nie je nijako prípustné zmiešavať učenie o tom či onom ustrojení hmoty s gnozeologickou kategóriou, zmiešavať otázku o nových vlastnostiach nových foriem hmoty (napr. elektrónov) so starou otázkou noeticou, otázkou o prameňoch nášho vedenia, o existencii objektívnej pravdy a pod., ako to robia machisti. Mach vraj "objavil elementy sveta": červeň, zeleň, tvrdosť, mäkkosť, hlasitosť, dĺžku a pod. Mý sa pýtame: je človekovi daná objektívna realita, ak vidí červeň, ak vníma tvrdosť a pod., alebo nie? Túto starú, prastarú filozofickú otázku Mach poplietol. Ak tu nie je daná objektívna realita, potom nevyhnutne upadáte spolu s Machom do subjektivismu a agnosticizmu, do zaslúženého objatia imanentistov, t.j. filozofických menšikovcov. Ak je však daná, potrebujeme pre túto objektívnu realitu filozofický pojem; tento pojem je už dávno, veľmi dávno vypracovaný, je to pojem hmoty. Z tohto polemicky zahroteného citátu je jasné, že **Lenin**, nehľadiac na to, že sám robí zásadnú chybu, zamieňa otázku hmotného zloženia s noetickým pojmom a kategóriou "reality", ktorú vyčíta **Machovi** a jeho idealistickým nasledovníkom každého druhu ("machistom"), označuje "hmotou" noetický pojem *od vedomia nezávislej reality*, čiže to, čo rozumieme v nematerialistickej terminológii noetickej jednoducho *realitou*. Preto určuje **Lenin** pojem *hmoty* naozaj realisticky, ako to vyplýva z ďalších slov citátu. *Hmota je filozofická kategória na označenie objektívnej reality, ktorá je daná človekovi v jeho pocitoch, ktorá je kopírovaná, foto-grafovaná, odzrkadľovaná našimi pocitmi, existujúc nezávisle od nich* (97). Ba **Lenin** ide až tak ďaleko, že *hmotou* označuje bytie vôbec. "... hmota je to, čo, pôsobiac na naše zmyslové orgány, vyvoláva pocit; hmota je objektívna realita, daná*

nám v pocite, a pod. (str. 109). Porovnaj aj N. Losskij: *Philosophie und Psychologie in der UdSSR*, str. 84.

Tak isto tento citát: *A tým sa otázka rieši v prospech materializmu, lebo pojem hmoty, ako sme už povedali, neznamená gnozeologicky nič iné, ako: objektívnu realnosť, existujúcu nezávisle od ľudského vedomia a ním odrážanú* (199).

Pojem hmoty nevyjadruje nič iné ako objektívnu realnosť, danú nám pocitmi (204).

Porovnaj aj na str. 55. *Hmota je prvotná; myslenie, vedomie, pocit sú produktom veľmi vysokého vývoja. Tak učí materialistická noetika, na ktorej inštinktívne stoja prírodné vedy.*

Str. 249. *Materializmus vôbec uznáva objektívne reálne bytie (hmotu) za nezávislé od vedomia, vnímania, skúsenosti atď. ľudstva. Realisticky znie aj otázka, ktorú kladie Lenin na str. 297: Uznáva referent, že základom teórie poznania dialektického materializmu je uznanie vonkajšieho sveta a jeho odrazov v ľudskej hlave?*

No aj z iných súvislostí vysvitá, že dialektický materializmus v **Leninovom** poňatí je noetickým realizmom. Možno tak usudzovať z každého poukazu na neudržateľnosť noetických tvrdení, ktoré sú v tomto diele ústredným predmetom **Leninových** útokov, polemík a argumentácií. Termíny materializmus, matéria, realizmus a realita, objektívna realita, ako od vedomia, od poznania nezávislá skutočnosť, sa pritom tak často zamieňajú, že nie je vôbec namáhavé nájsť aj mnoho ďalších dokladov a citátov. Pokladáme však po uvedení tak presvedčivých svedectiev, ako sme ich uviedli vyššie, za zbytočné rozširovať túto otázku a poukážeme v ďalších statiach na obsahovú stránku noetických **Leninových** vývodov, z ktorých sa realistické zameranie jeho noetiky prejaví ešte vypuklejšie.

2. DIALEKTICKÝ MATERIALIZMUS A NAIVNÝ REALIZMUS

Realistický charakter dialektického materializmu, popri realistickom pojmovom určení termínov *materializmus* a *matéria*, vyplýva aj z vlastného riešenia ústredného problému, t.j. existencie od vedomia a poznania nezávislej skutočnosti. Predovšetkým je to protiidealistické zameranie všetkých **Leninových** výkladov, namierených v tomto spise najmä proti predstaviteľom tzv. empiriokriticizmu a iným idealistickým odtienkom v súvekej noetickej literatúre **Lenin** svojim obšírnym a útočným spisom *Materializmus a empiriokriticizmus* vytiahol do boja proti nezmyslom a absurdnostiam noetického idealizmu, ktorý vyvodzuje správne až od samého G. Berkeleya a jeho povestného výroku *esse est percipi*. Týmto protiidealistickým vystúpením stavia **Lenin** dialektický materializmus na "materialistickú" (teda realistickú) bázu, pričom používa metódu poukazovania na logickú i noetickú neudržateľnosť a spornosť tvrdení idealistických filozofov, najmä na absurdné dôsledky *solipsizmu* a *agnosticizmu* a potom aj na nesprávne východisko noetických úvah idealistov. Správnosť realistického učenia noetických otázok dokazuje **Lenin** jednak z protikladnosti k idealizmu a jednak zo súhlasu s praktickou, prirodzenou a životnou verifikáciou každodennej skúsenosti človeka zdravého rozumu a zdravých poznávacích schopností, ešte nepokazeného filozofickými, najmä idealistickými špekulácia-

mi. Je to odvolávanie sa na prirodzený postoj človeka k noetickým otázkam, ako ho určuje a vyjadruje tzv. *naivný realizmus*. Naivný realizmus je podľa **Lenina** správnym noetickým postojom do tej miery, že, pokiaľ ide o noetiku, treba ho doplniť vedeckým výkladom, t.j. stanoviskom súčasných vied k otázkam existencie vonkajšej reality a jej poznateľnosti. Preto je naivný realizmus v základe každej správne vykladanej a chápanej "materialistickej" teórie poznania. *Avenarius si robí nároky na to, že týmto učením uznáva úplnú cenu tzv. naivného realizmu, t.j. obyčajného, nefilozofického naivného náhľadu všetkých ľudí, ktorí sa nezamýšľajú nad tým, či existujú oni sami, a či existuje okolie, vonkajší svet... Poukazovať na "naivný realizmus", ako by hájil podobnú filozofiu (Avenariovu), je sofistika najlacnejšieho druhu. "Naivný realizmus" každého zdravého človeka, ktorý dosiaľ nebol v bláznovci alebo v učení u filozofov-idealistov, spočíva v tom, že veci, okolie, svet existujú nezávisle od nášho skúmania, od nášho vedomia, od nášho Ja a od človeka vôbec. Tá istá skúsenosť (nie v machistickom, ale ľudskom slova zmysle), ktorá v nás vzbudila najpevnejšie presvedčenie, že existujú nezávisle od nás iní ľudia, a nielen komplexy mojich pocitov vysokého, nízkeho, žltého, tvrdého atď., tá istá skúsenosť budiť naše presvedčenie o tom, že veci, svet, prostredie existujú nezávisle od nás. Naše pocity, naše vedomie je len odrazom vonkajšieho sveta a je samo sebou pochopiteľné, že odraz nemôže existovať bez toho, čo ho odráža, ale že to, čo ho odráža, existuje nezávisle od odrazu. "Naivné" presvedčenie ľudstva je materializmom vedome kladené do základu jeho noetiky (49-50).*

Porovnaj aj tento citát: *Dôsledný idealista a dôsledný reakcionár vo filozofii Eduard Hartmann sympatizujúci s bojom machistov proti materializmu, veľmi sa približuje pravde, keď hovorí, že Machova filozofická pozícia je "zmiešavanie" (Nichtunterscheidung) naivného realizmu a absolútneho iluzionizmu. To je pravda. Učenie, že telesá sú komplexy pocitov atď., je absolútny iluzionizmus, t.j. solipsizmus, lebo z tohto hľadiska nie je celý svet nič iného, ako moja ilúzia. Ale nami uvedená Machova úvaha, ako i veľa iných jeho úryvkovitých úvah, je tzv. "naivný realizmus", t.j. materialistická noetika, prevzatá uvedomele, inštinktivne od prírodospytco (47).*

Porovnaj aj tieto výroky: *Máme pred sebou tú istú mystifikáciu, ktorú sme už videli pri vychýrenej obrane "naivného realizmu" empiriokriticistami a imanentistami. Avenarius postupuje podľa rady Turgenevovho klamára: najviac je potrebné nadávať na tie neresti, ktoré máš sám. Avenarius chce budiť dojem, že bojuje s idealizmom; z introjekcie je totiž obyčajne vyvodzovaný filozofický idealizmus, vonkajší svet sa premieňa na vnem, na predstavu atp. Ale ja hájím "naivný realizmus" - rovnakú realitu všetkého daného i "Ja" i okolia, neodkladajúce vonkajší svet do ľudského mozgu (65).*

Ako vidno z kladného postoja dialektického materializmu k stanovisku realizmu naivného, ani **Lenin** vo svojom spise nezaprel tú realistickú črtu svojej noetiky, ktorú na pôde ruskej filozofie a tzv. ruského objektivizmu hlásal pred ním už **N. O. Losskij** vo svojom *Obosnovani intuitivizma* (1903-6) a ktorú vyjadril slovami, že noetika intuitivizmu je v podstate naivný realizmus, ale zbavený naivnosti.¹ A keď

v Leninovom spise nenachádzame zmienky o **Losskom** alebo o jeho teórii poznania, predsa len je táto podobnosť stanovísk veľmi zaujímavá a zaiste nie náhodná. Z uvedeného vyplýva, že realistický charakter noetiky dialektického materializmu je zrejmy aj z pomeru a postoja *k naivnému realizmu*, ako sme naň práve poukázali.

3. LENINOV BOJ PROTI NOETICKÉMU IDEALIZMU

No realistický charakter dialektického materializmu najjasnejšie vyniká z Leninovho neúprosneho boja proti každému druhu noetického *idealizmu*.

Noetickým idealizmom rozumieme učenie, podľa ktorého nejstvie ani jedno bytie, nezávisle od poznávajúceho subjektu, od jeho poznania alebo vedomia. Inými slovami, podľa noetických idealistov každé bytie existuje len potiaľ, pokiaľ je poznávané, uvedomované mnou, poznávajúcim subjektom. Pôvod tohto učenia treba hľadať predovšetkým v už uvádzanom výroku **Georgea Berkeleyho** "esse est percipi", ako aj v iných nesprávnych výkladoch vedomia a jeho psychologizácie. Že toto noetické stanovisko, hoci na prvý pohľad také absurdné, bolo najmä pred vystúpením noetických realistov veľmi rozšírené, dokladom toho sú dejiny filozofických idealistických škôl najmä z minulého a predminulého storočia. **Lenin**, používajúc vo svojom spise teórie empiriokriticizmu ako filozofickej a noetickej teórie **Ernesta Macha** a **Richarda Avenaria**, usiluje sa rozleptať túto teóriu a zredukovať jej vývody na bázu zjavného noetického idealizmu.

V úvodnej kapitole svojho spisu poukazuje **Lenin** na to, že ani všeobecne uznávaný a najpopulárnejší predstaviteľ empiriokriticizmu **Ernest Mach**, ani jeho ruskí nasledovníci "machisti" **Bazarov**, **Bogdanov**, **Juškijevič**, **Valentinov**, **Černov** a iní neprinesli vo svojej teórii doslovne nič nového, nič viac ani menej, ako podal už r. 1710 zakladateľ a hlavný predstaviteľ novodobého idealizmu, anglický biskup **George Berkeley**.⁴ Objaviac takto idealistické zameranie noetiky empiriokriticizmu a ruských "machistov" každého druhu, začína **Lenin** vyvracať noetický idealizmus a tým obhajovať realistický základ teórie dialektického materializmu. Metóda tohto vyvracania, ako sme už spomenuli, je redukcia noetického idealizmu na solipsistický výklad sveta, t.j. na učenie, že jestvujem iba ja sám, a všetko ostatné, vonkajší svet, veci v ňom, ba **dôsledne** aj ostatní ľudia mimo mňa, teda iné poznávajúce subjekty, sú iba moje predstavy, obsahy môjho vedomia, alebo pocity, vyvolávané v mojom vedomí. *Solipsizmus* je logicky domyslený každý noetický idealizmus a jeho neudržateľnosť, čiže absurdnosť, je očividná každému človekovi zdravých zmyslov a zdravého rozumu. Preto ani **Lenin**, nasledujúc v tom iných filozofov, nepokúša sa už ďalej o vyvracanie samého solipsizmu. Konštatuje iba: *Ak nechcete vyhlásiť úskokmi, ak sa chcete vážne "vyvarovať subjektívizmu a solipsizmu", tu sa musíte predovšetkým vystríhať základných idealistických predpokladov svojej filozofie, je nevyhnutné, aby ste idealistickú líniu svojej filozofie (od pocitov k vonkajšiemu svetu) zamenili líniou materialistickou (od vonkajšieho sveta k pocitom)* (40). Máme vychádzať od vecí k pocitu a myšlienke? Či od myšlienky a pocitu k veciam? Prvého, t.j. materialistického smeru sa pridrižava **Engels**. Druhého, t.j. idealistického smeru sa pridrižava **Mach**. *Nijaké úskoky, nijaké sofizmy nemôžu zničiť so sveta jasný*

a nesporný fakt, že učenie E. Macha o veciach ako komplexoch pocitov je subjektívny idealizmus, jednoduché prežívanie Berkeleyovej náuky. Ak sú telesá "komplexmi pocitov", ako hovorí Mach, alebo "kombináciami pocitov", ako hovorí Berkeley, potom z toho nevyhnutne vyplýva, že celý svet je len mojou predstavou. Ak vychádzame z tohto predpokladu, nemôžeme dôjsť k existencii iných ľudí okrem seba samého: *to je najčistejší solipsizmus* (29).⁶

Tak isto v § 6 I. kapitoly s nadpisom "O Machovom a Avenariovom solipsizme" hovorí **Lenin**: *Videli sme, že východiskom a základným predpokladom empiriokriticistickej filozofie je subjektívny idealizmus. Svet je náš pocit, to je základný predpoklad síce zakrývaný, ale nijako nezmenený slovíčkom "element", ani teóriami o "nezávislom rade", "koordinácii" a "introjekcii". Nezmyselnosť tejto filozofie spočíva v tom, že vedie k solipsizmu, k uznávaniu existencie len jedného filozofického individua* (69). A **Lenin** končí celú úvahu na str. 72 takto: *Nie subjektívnou slepotou sú postihnutí tí ľudia, ktorí "nepostrehli", že solipsizmus je základnou Machovou chybou*.

Tento základný argument voči **Machovi** a **Avenariovi** a empiriokriticizmu vôbec dopĺňa **Lenin** ďalšími úvahami a vývodmi, ktoré sa zhodujú čoraz viac s argumentmi každého noetického realistu. **Lenin**, pravda, ako sme už poukázali, používa ich na obranu svojho "materializmu", súc stále verný tradícii predchodcov **Fr. Engelsa** a čiastočne **L. Feuerbacha** a jeho vyznavača **Frasera**, prípadne iných filozofov.

Ale **Leninov** dôkazový postup, mohlo by sa povedať, je viac-menej zotrvávanie na filozofických, materialistických autoritách, najmä na **Fr. Engelsovi**. Veľmi často mu vystačí, keď môže poukázať na výrok alebo citát zo samého **Engelsa**, aby vyvrátil nesprávnosť idealistického výkladu. Je to pochopiteľné preto, že jeho spis má povahu obrany jednak materializmu v jeho noetických základoch a jednak očisty učenia zakladateľov dialektického materializmu **K. Marxa**, **Fr. Engelsa** a iných od nesprávneho výkladu, prípadne dopĺňania, ako sa o to pokúšali poniektorí novší filozofi v Rusku, rátajúci sa tiež do tábora marxistickej filozofie. Preto nájdeme u **Lenina** tak často prízvukovanú správnosť výkladu a učenia **Engelsovoho**.

Z mnohých miest by sa ešte dalo poukázať, že ťažisko **Leninových** argumentov proti noetickému idealizmu je v dôkaze, že hmota je prvotná a vedomie, pocity, myslenie druhotné. Túto charakteristiku materializmu (realizmu) nachádzame prsto opakovanú a zdôrazňovanú ako nepochybne platný fakt. Rozdiel medzi materializmom a "machizmom" tkvie teda v tomto: Materializmus tvrdí v plnom súhlase s prírodnými vedami, že hmota je to, čo bolo dané prvotne, pokladajúc vedomie, myslenie, pocit za druhoradé, lebo pocit súvisí v jasne vyjadrenej forme len s najvyššími formami hmoty (hmota organická), a v základe stavby hmoty možno predpokladať len existenciu schopností, ktorá zodpovedá pocitu, to je napr. predpoklad známeho nemeckého prírodospytca **Ernesta Haeckla**, anglického biológa **Lloyda Morgana** a i., nehovoriac o **Diderotovi**... Machizmus stojí na opačnom idealistickom stanovisku a privádza nás hneď k absurdnosti, lebo 1) pokladá za primárny pocit, hoci je spojený len s určitými procesmi v určitým spôsobom organizovanej hmote

a 2) ruší základný predpoklad, že telesá sú komplexy pocitov, tým, že predpokladá existenciu iných živých bytostí a vôbec iných "komplexov" mimo daného veľkého Ja (32). Nie je našou úlohou skúmať na tomto mieste, či **Leninovo** dokazovanie primárnosti hmoty v tomto zmysle je správne. Istotne, takto postavený problém sa vymyká pôvodnému noetickému zmyslu, aký dal **Lenin** "materializmu" a pojmu "hmota" na inom, nami už uvedenom mieste. Noeticky je závažné, či táto "hmota" - realita, ako ju definoval sám **Lenin**, naozaj je osobitnou danosťou, jestvujúcou nezávisle od poznania, od vedomia poznávajúceho subjektu, alebo či je len jeho produktom, výtvorom. **Lenin** však zrejme v tomto, ale aj v iných výkladoch, vedome či nevedome používa dvojaký pojem hmoty. Raz ako "realitu", od vedomia nezávislej skutočnosti, a raz ako ontologickú danosť, ktorej zloženie je odlišné alebo protikladné mysleniu, duchu, vedomiu, pocitom atď. Tento nejasný postup sťažuje celý výklad dialektického materializmu a filozofického poňatia hmoty v ňom. No pritom všetkom i na konci takéhoto dôvodu ide **Leninovi** o to, aby ukázal, že učenie o primárnosti vedomia, pocitu, myslenia a nie hmoty vedie napokon k *solipsizmu*: *Tu je pre nás dôležité, ako otvorene vystupuje Machov idealizmus cez zmätenú, zdanlivo novú terminológiu. Hľa, ako vidíte, nie je nič ťažkého zostrojiť akýkoľvek fyzický element z pocitov, t.j. z psychických elementov. Ó, naozaj, také konštrukcie nie sú nič ťažkého, veď sú to len slovné konštrukcie, pustá scholastika, slúžiaca pašovaniu fideizmu. A to nie div, že Mach svoje diela venuje filozofom, hlásajúcim imanenciu, a že sa hlásatelia imanencie, prívrženci najreakčnejšieho filozofického idealizmu, vrhajú Machovi okolo krku. Lenže "najnovší pozitivizmus" Ernesta Macha sa oneskoril o 200 rokov: Berkeley už dostatočne dokázal, že z pocitov, t.j. psychických elementov, nedá sa zostrojiť nič okrem solipsizmu* (33).

Opakom je materializmus, podľa ktorého vedomie, myslenie nie je primárne, ale sekundárne. Prvotnou je hmota, ktorá pôsobí na naše poznávacie orgány a schopnosti a ktorú si uvedomujeme ako niečo jestvujúceho mimo nás, čím sa tiež, rozumie sa, vylučuje solipsizmus. *Čo sa týka materializmu, proti ktorému stavia i tu Mach svoje názory... poznali sme skutočné názory materialistov už na príklade Diderotovom. Tieto názory nespočívajú v tom, že by chceli vyvodzovať pocit z pohybu hmoty alebo ho redukovať na pohyb hmoty, ale v tom, že pocit pokladajú za jednu z vlastností pohybujúcej sa hmoty. Engels stál v tejto veci na Diderotovom stanovisku* (33). V tejto súvislosti treba poukázať na **Leninovu** presnú formuláciu materializmu v dialektickom materializme, podľa ktorej je potrebné robiť základný rozdiel medzi dialektickým a tzv. "vulgárnym" materializmom. Tento rozdiel spočíva v tom, že vulgárny materializmus, napr. **Vogtov**, **Büchnerov** a **Moleschottov** alebo aj starších antických materialistov typu **Demokritovho** redukuje všetky psychické prejavy, teda i pocity a myslenie, na hmotné procesy a hmotu chápe ako meravú, neprístupnú masu, ovládanú mechanickou zákonitosťou. Tak isto si počinajú mnohí z moderných a súčasných predstaviteľov tzv. fyziologickej psychológie. **Lenin** oddeľuje materializmus **Diderotov** a svoj od tohto "vulgárneho" alebo "primitívneho" materializmu a preformúva jeho poňatie v zmysle primárnosti, t.j. prvotnej danosti hmoty pred pocitmi, prípadne v zmysle od vedomia jej nezávislej existencie.

Od "vulgárnych" materialistov **Vogta, Büchnera a Moleschotta Engelsa** sa odlišoval okrem iného najmä preto, že tito sa dali zvieť k názoru, že mozog vylučuje myšlienky práve tak ako pečienka žľč. "**Ale Mach**, ktorý svoje názory stále stavia proti materializmu, nevšima si, pravda, nikoho z veľkých materialistov, ani **Diderota, Feuerbacha alebo Marxa a Engelsa**, práve tak ako všetci ostatní oficiálni profesori oficiálnej filozofie. Je zrejme, že **Lenin** berie do ochrany **Diderota, Feuerbacha, Marxa a Engelsa** pred výčitkami "vulgárneho" materializmu. Stavia ich materializmus v zmysle viac-menej prijateľnejšom ako noetický realizmus, alebo ako zvláštny druh materializmu (dialektického), kde nie je podstatné to, či základom a ontologickou povahou bytia je výlučne iba hmota ako protiklad ducha, ale že hmotné javy sú primárne a duchovné sekundárne, prípadne, že hmota je bytie, ktoré jestvuje nezávisle od vedomia. Proti takémuto materializmu **Lenin** stavia idealizmus ako protiklad, a obhajujúc materializmus, domnieva sa, že vyvracia idealizmus, alebo opačne, vyvracajúc idealizmus, myslí, že dokazuje správnosť materializmu. Tento postup zdá sa však z noetického hľadiska veľmi formalistický. No i jeho logická platnosť bola by správna len vtedy, keby pojem materializmu a idealizmu obsahoval skutočne znaky, ktoré sa navzájom vylučujú podľa princípu protikladu. Ak však **Lenin**, ako sme videli, chápe materializmus tak, že sa ním rozumie učenie, podľa ktorého hmota je primárna a pocit, vedomie, myslenie sekundárna danosť a idealizmus ako učenie, podľa ktorého jestvuje poznávajúce vedomie a všetko ostatné, svet, okolie, iné vedomia sú iba predstavami, obsahmi môjho vedomia, prípadne psychickými stavmi subjektu, potom sa pojem materializmu a idealizmu ešte priamo nevylučujú, najmä keď v **Leninovom** spise nikde nenachádzame jasnú odpoveď na otázku, či uznáva vo svete iba princíp hmotný alebo aj duchovný. Z viacerých náznakov, no i zo samého výkladu dialektického materializmu oproti materializmu vulgárnemu, mechanickému by vysvitlo, že **Lenin** psychofyzický problém skôr obchádza, ako by naň otvorene odpovedal. Ak tvrdí, že hmota je primárna a pritom rozoznáva ešte vedomie, myslenie ducha, i keď tieto pokladá za najvlastnejšie kvality alebo i za produkty "pohybujúcej sa" a vysoko "organizovanej" hmoty, je materialistická nedôslednosť celkom zrejma.⁷ V tom je však nevýhodný práve pojem materializmu, ktorý, ako sme už upozornili, treba v duchu súčasnej noetiky nahradiť pojmom "realizmus". A iba v takomto presnom realistickom vymedzení materializmu je protikladná **Leninova** argumentácia správna. Lebo ak noetický idealizmus tvrdí, alebo aspoň v konečnom logickom domyslení neuznáva vonkajšiu, od vedomia nezávislú realitu a materializmus, t.j. realizmus, túto uznáva, vtedy jedno i druhé učenie nemôže byť rovnako správne; iba v takomto zmysle má aj **Leninov** boj proti noetickému idealizmu platnosť. Pravda, vyvrátenie noetického idealizmu poukazom na *solipsistické a agnosticistické dôsledky* je len nepriamym dôkazom správnosti a platnosti realistického výkladu. Je potrebný ešte pozitívny dôkaz toho, že existuje vonkajší svet, že jestvujú predmety a osoby vo svete mimo nás, a že ich existencia je nezávislá od nášho poznania a uvedomovania si ich. Takýto dôkaz bude potom aj pozitívnym vyvrátením noetického idealizmu a jeho dôsledkov. Pozitívny dôkaz existencie od vedomia nezávislej skutočnosti možno podať iba vypracovaním takej teórie

poznania, ktorá nemá ani vo svojom základe a východisku, ani vo svojich dôsledkoch skryté idealistické učenie. V ďalšej kapitole si všimneme, akú teóriu poznania podáva **Lenin** vo svojom spise *Materializmus a empiriokriticizmus*.

4. TEÓRIA "OBRAZOV" V DIALEKTICKOM MATERIALIZME

Pri výklade noetiky dialektického materializmu v polemickom zahrotení proti **Bazarovovi**, jednému z mnohých "machistov", v I. hlave spisu **Lenin** hovorí: *Ak Bazarov naozaj nevie, že základným predpokladom materializmu je uznávanie vonkajšieho sveta, existencie vecí mimo nášho vedomia a nezávisle od neho, potom by sme mali naozaj do činenia s prípadom krajnej nevedomosti. Čitateľovi pripomenieme Berkeleya, ktorý r. 1710 materialistom vyčítal, že uznávajú "objekty samy osebe", existujúce nezávisle od nášho vedomia a odzrkadľované tým vedomím. Napokon každý sa môže postaviť na stranu Berkeleyovu alebo kohokoľvek iného proti materialistom, o tom niet sporu, ale niet sporu ani o tom, že hovoriť o materialistoch a pritom komoliť alebo ignorovať základný predpoklad všetkého materializmu znamená vnášať do problému neospravedliteľný zmätok* (61). Z toho je jasné, že noetika alebo teória poznania dialektického materializmu vychádza nevyhnutne z predpokladu existencie vonkajšej reality. Videli sme to konečne už v predchádzajúcich vývodoch o realistickom učení "materializmu" v **Leninovej** dikcii ako aj zo vzťahu dialektického materializmu k naivnému realizmu a k idealistickým noetickým výkladom. Je však toto východisko už tým, že sme ho prijali za svoje, aj správne? Je tým dokázaná existencia vonkajšej skutočnosti a jej poznateľnosť? Je v povahe správnej teórie poznania, aby dala jasnú odpoveď najmä na tieto dve základné noetické a filozofické otázky.

Na prvú, t.j. o existencii vonkajšej reality, odpovedal **Lenin** odvolaním sa na všeobecnú skúsenosť každého zdravého človeka a na stanovisko prírodných vied, ktoré všetky potvrdzujú existenciu vonkajšej reality, "hmoty". Iný, alebo, lepšie povedané, presvedčivejší dôkaz v **Leninovom** spise nenachádzame. Ak uvedieme i najpresvedčivejšie miesta, nepresahujú nijako charakter skôr iba predpokladu, alebo "faktu", ktorý však z prísne logického hľadiska predpokladá absolútnu dôveru v jeho presvedčivosť ako posledný článok každej dôkazovej konštrukcie, alebo posledná návesť, z ktorej vyvodzujeme ostatné sylogistické tvrdenia. Z noetického hľadiska predpokladá takýto fakt takú teóriu poznania, podľa ktorej je výsledkom bezprostredného styku poznávajúceho subjektu a vedomia so samou vonkajšou realitou, a nie iba s jeho "kópiou", "vnútornou predstavou", "obrazom", "symbolom" atď. Lebo práve **Lenin** postihol veľmi správne, že ak neuznáme takýto bezprostredný styk s vonkajšou realitou, dali sme základ každému relativizmu, agnosticizmu alebo subjektívnemu idealizmu a solipsizmu. Preto učí, že pocity, ktoré sú "obrazmi" vonkajšieho sveta a ktoré existujú v nás, ktoré vznikli pôsobením vecí na naše zmyslové orgány, sú skutočným obrazom samého vonkajšieho sveta, a nie naše subjektívne predstavy, výtvary nášho vedomia. *Pre každého prirodospytca, ktorý sa nedal popliesť profesorskou filozofiou, aj pre každého materialistu, je pocit skutočne bezprostredným spojením vedomia s vonkajším svetom, premenou energie vonkajšieho*

podráždenia na fakt vedomia. Túto premenu každý človek pozoroval milión ráz a pozoruje naozaj na každom kroku. Sofistika idealistickej filozofie je v tom, že pocit nie je pokladaný za spojenie vedomia s vonkajším svetom, ale za priehradu, za stenu, oddelujúcu vedomie od vonkajšieho sveta, - nie je pokladaný za obraz vonkajšieho javu odpovedajúceho pocitu, ale za "jediné sútno" (36). Preto tiež zavrhuje Lenin empiriokriticistickú "introjekciu" a nazýva ju doslovne "zmäteninou": *Učenie o introjekcii je zmätenina, pripúšťajúca idealistické nezmysly, odporujúce prírodným vedám, ktoré rozhodne trvajú na tom, že myslenie je funkciou mozgu, že pocity, t.j. obrazy vonkajšieho sveta existujú v nás, vznikajúce pôsobením vecí na naše zmyslové orgány* (66).⁸

Ako vidieť, Lenin sa usiluje vysvetliť možnosť poznania vonkajšej reality pomocou sprostredkujúcich "obrazov", odrazov, ktorými sú v dialektickom materializme pocity.⁸ Pretože háji stanovisko tohto bezprostredného kontaktu pocitov s vonkajšou skutočnosťou, je nám umožnené postaviť sa tiež proti každému noetickému agnosticizmu a hlásať poznateľnosť vecí a sveta mimo nás: *To je nevedomosť, p. Viktor Černov, keď nevíete, že všetci materialisti rozhodne hlásajú poznateľnosť vecí osebe. To je nevedomosť, p. Viktor Černov, alebo neobmedzená ledabolosť, ak preskakujete prvú vetu tézy, nepomysliac si na to, že "predmetná pravdivosť" (gegenständliche Wahrheit) myslenia neznamena nič iné ako existenciu predmetov (= vecí osebe), pravdivo odrážaných myslením. To je negramotnosť, p. Viktor Černov, ak tvrdíte, že z Plechanovovej parafrázy... "vyplýva", že Marx obhajuje myslenie onoho sveta. Lebo "na tejto strane javov" ponechávajú ľudské myslenie iba humeovci a kantovci. Pre všetkých materialistov 17. stor., ktorých poráža biskup Berkeley, ... sú "javy" "vecami pre nás", čiže kópiami "objektov samých osebe" (78). Ten istý protiagnosticistický zmysel majú Leninove slová na str. 79. Ľudstvo má účasť na absolútne, to znamená: ľudské poznanie odráža absolútnu pravdu... prax ľudstva, preverujú naše predstavy, potvrdzuje v nich to, čo zodpovedá absolútnej pravde. Preto aj Lenin bojuje proti agnosticizmu Kantových "vecí osebe", ktoré dialektický materialista neoddeľuje od javov a vyhlasuje ich práve za to, čo je dané našimi pocitmi, ako odrážaná realita. Jedna línia hovorí, že zmysly nám podávajú verné obrazy vecí, že poznáme tieto veci samé, že vonkajší svet pôsobí na naše zmyslové orgány. To je materializmus, s ktorým agnostik nesúhlasí. V čom je podstata jeho smeru? V tom, že nejde ďalej za pocity, v tom, že zostáva na tejto strane javov, že sa vzdáva možnosti vidieť niečo "určitého" za hranicami pocitov. O týchto veciach samých (t.j. o veciach osebe, o "objektoch samých osebe", ako hovorili materialisti, s ktorými sa prel Berkeley), nič určité vedieť nemôžeme; to je zvrchovane určité vyhlásenie agnostikovo. To znamená, že v tom spore, o ktorom hovorí Engels, materialista tvrdí, že veci existujú a sú poznateľné* (80).

Je však pre nás dôležitá otázka, ako noetika dialektického materializmu, ktorá je podľa uvedených citátov zrejme vybudovaná na známej teórii "obrazov", odrazov alebo tzv. "Abbildtheorie" v doslovnom materialistickom duchu, môže poznateľnosť vecí dokázať, prípadne, do akej miery vie zaručiť platnosť poznatkov o tejto realite,

za ktorú, ako vidíme, sa ináč tak zásadne stavia a odmieta každý druh agnosticizmu, ba aj Kantovho fenomenalizmu?

V celom Leninovom spise nenachádzame hlbšiu analýzu tohto ústredného problému súčasnej noetiky. A je to pochopiteľné čiste preto, lebo jemu ako materialistovi nielen v noetickom význame tohto slova, ale aj v zmysle metafyzickom, to jest ako mysliteľovi, ktorý vedome ruší dualizmus hmoty a ducha a uspokojuje sa jednoducho s danosťou hmoty pohybujúcej sa a mysliacej, vystačuje, ak za článok, sprostredkujúci a umožňujúci preklenúť transcenciu medzi subjektom a objektom, určuje obraz, odraz, kópiu, ktorá je totožná s pocitom, a i ten je chápaný čisto ako vec fyzická, prípadne fyziologicko-fyzická, teda materiálna. A že **Lenin** naozaj stojí na stanovisku monistického materializmu, tomu nasvedčujú slová na str. 66: *Materialistické odstránenie "dualizmu ducha a tela" (t.j. materialistický monizmus) je v tom, že duch neexistuje nezávisle od tela, že duch je druhotný, funkciou mozgu, odrazom vonkajšieho sveta*. Pre teóriu poznania znamená to spolu uspokojenie sa s takou transcenciou a takým jej preklenutím od subjektu k objektu, akú nám podáva a na ktorú naozaj vystačí pocit, ako fyzický, prípadne fyziologický "obraz" objektu. Inými slovami, pretože dialektický materializmus, i pri svojej dialektickosti, pokladá ako každý iný materializmus i subjekt i objekt za danosti rovnakej materiálnej povahy, je i prechod od jedného k druhému, od subjektu k vonkajšej realite, možný preložením čisto hmotného spojiva sprostredkujúceho článku, pocitu. Takýto výklad nedosahuje však takú hĺbku noetického riešenia, k akej sa prepracovala vplyvom vývinu súčasných vied filozofia našich čias, ako na to poukážeme pri porovnaní noetiky dialektického materializmu s noetickými teóriami kritického a bezprostredného, intuitívneho a či prirodzeného realizmu.

Jednako však i podľa takto vysvetľovanej štruktúry nášho poznávacieho procesu a z hľadiska čisto materialistického zostáva **Leninovi** dôkladnejšie zodpovedať otázku platnosti alebo pravdivosti našich poznatkov o vonkajšej skutočnosti. Lebo otázka platnosti a pravdivosti poznania je napokon hlavný cieľ a úloha každej noetiky a teória o sprostredkovanosti od subjektu k objektu, t.j. o preklenutí priepasti medzi oboma v zmysle sprostredkujúcich článkov bezprostredného, čisto duchovného nazerania (intuície) sa stavia iba pre tento konečný noetický účel a cieľ. Ostáva i dialektickému materializmu dať uspokojujúcu a presvedčivú odpoveď na to, ako sa presvedčíme, že obraz, odraz, kópia atď., že slovom pocit, ktorý zobrazuje verne (?) vonkajšiu realitu, t.j. predmety vonkajšieho sveta, ich odráža, odzrkadľuje naozaj pravdivo, verne tak, ako oni sú mimo nás a mimo nášho vedomia? Inými slovami **Leninovi** prichodí zodpovedať z čisto materialistického stanoviska otázku kritéria pravdivosti, platnosti a poznateľnosti vonkajšej reality, ktorej existencia sa už tým samým dokáže, že je skutočne a pravdivo poznávaná.

Potrebu odpovedať na túto základnú a ústrednú noetickú otázku pocítil **Lenin** veľmi správne na viacerých miestach svojho spisu a sporadicky sa jej dotýka aj pri viacerých príležitostiach. Najvýraznejšie azda hneď na začiatku II. hlavy, kde v polemike vo veci pojmu "večí osebe" a ich poznateľnosti odvoláva sa v tejto otázke na autoritu **Fr. Engelsa**. **Lenin**, nasledujúc tu **Engelsa**, odpovedá, že kritériom

platnosti a pravdivosti obrazov je sama *prax*, praktický život. V živote totiž sa každý z nás denne presvedčame, že našim poznatkom zodpovedá sama skutočnosť, alebo opačne, že naše predstavy o nej zodpovedajú skutočnosti, lebo môžeme do nej zasahovať, môžeme a skutočne aj objavujeme nové a nové skutočnosti atď.

*Rozdeľiac filozofov na "dva veľké tábory" podľa tejto základnej otázky, Engels ukazuje, že "je i druhá stránka základného filozofického problému, totiž: "Aký je vzťah našich myšlienok o svete, ktorý nás obklopuje, k tomuto svetu? Je naše myslenie schopné poznávať skutočný svet, môžeme si vo svojich predstavách a pojmoch o skutočnom svete vytvárať verný obraz skutočnosti?" - Na túto otázku... veľká väčšina filozofov odpovedá kladne - hovorí Engels, počítajúc medzi nich nielen všetkých materialistov, ale aj najdôslednejších idealistov, napr. absolútneho idealistu Hegla... Najvýstižnejším vyvrátením týchto, ako všetkých ostatných filozofických vykrúcačiek (alebo výmyslov, Schrullen) je prax, totiž experiment a priemysel. Ak môžeme dokázať správnosť nášho poňatia niektorého prírodného javu tým, že ho sami robíme, že ho vytvárame z jeho podmienok, ba dokonca nútime, aby slúžil našim cieľom, potom je s Kantovou nepostihnuteľnou... "vecou osebe" koniec. Chemické látky, ktoré vznikli v rastlinných a zvieracích telách, zostávajú takými "vecami osebe", dokiaľ ich organická chémia nezačala vyrábať rad-radom; tým sa stala z "veci osebe" vec pre nás, ako napr. morenové farbivo alizarin, ktorý už ne-nechávame rásť na poli, v koreňoch moreny, ale vyrábame ho lacnejšie a ľahšie z kamenouhelného dechtu. (Lenin cituje z Engelsovoho Ludovíta Feuerbacha. Str. 74-75.) Uvedený citát, odvolávajúci sa viac na autoritu Engelsa, ako by nám podával presvedčivý dôkaz pravdivosti našich odrazov skutočnosti, i keby sme sa púšťali hlbšie do kritiky **Leninovho** argumentu, možno však oslabiť už tým, že z logického a noetického hľadiska nemožno ho pokladať za presvedčujúci. Lebo v tomto prípade je zjavná zámena dôvodu za dôsledok. Ak sa totiž pýtame, prečo sú odrazy, t.j. naše pocity pravdivým obrazom vonkajšej skutočnosti, odpoveď znie, že rozhodne nie preto, že vonkajšia skutočnosť je verným odrazom našich pocitov, čo by bolo ináč idem per idem, ani to, že túto skutočnosť sami vytvárame a do istej miery usmerňujeme. Lebo to je len dôsledok nami hľadaného dôvodu, ktorý možno vyjadriť práve opačne, ako znie **Engelsova** a **Leninova** odpoveď: Pretože naše pocity sú pravdivými odrazmi vonkajšej reality, máme možnosť vonkajšiu realitu verne poznať. Toto argumentovanie má, pravda, akúsi presvedčivosť, ale len praktickú, nie logickú. Logická stránka otázky je práve v tom, po čom sa pýtame. Hľadáme príčinu, a nie dôsledok, ktorý je známy z praxe. Podľa nášho náhľadu, ako ešte ukážeme, **Leninova** noetická teória "odrazov" nemôže dať uspokojujúcu odpoveď na túto otázku a preto je len prirodzené, že v celom diele nachádzame naozaj len odvolávanie sa na autority zakladateľov dialektického materializmu, najmä **Engelsa**, alebo až emfatické zdôrazňovanie, že kritériom pravdivosti v noetike dialektického materializmu je kritérium **praxe**, alebo jednoduché opakovanie, že uznanie pravdivosti a platnosti našich poznatkov o vonkajšom svete patrí k základným tézám materialistickej noetiky. Na všetky tieto tvrdenia možno nájsť v **Leninovom** diele množstvo dokladov.*

Tak možno porovnať len týchto niekoľko citátov:

Ako vyvracia materialista Engels... uvedené argumenty (argumenty a nepoznatelnosti vecí osebe)...

"To je, pravda, spôsob poňatia", hovorí Engels, "ktorý sa dá ťažko, ako sa zdá, vyvrátiť holou argumentáciou. Ale prv, ako ľudia argumentujú, konajú. "Na začiatku bol čin." A ľudský čin túto ťažkosť už rozriešil dávno predtým, ako ju ľudské mudrovanie vynášalo... V tej chvíľke, keď tieto veci podľa vlastností, ktoré na nich vnímame, užívame pre svoju vlastnú potrebu, podrobujeme svoje zmyslové vnemy zároveň neomylnnej skúške ich správnosti alebo nesprávnosti. Ak tieto vnemy boli nesprávne, musí byť nesprávny aj náš úsudok o použiteľnosti takejto veci a náš pokus užiť ju musí stroskotať. Ak však dosiahneme svoj cieľ, ak zistíme, že táto vec zodpovedá našej predstave o nej, že urobí to, na čo sme ju použili, máme pozitívny dôkaz o tom, že v týchto hraniciach súhlasia naše vnemy vecí a ich vlastností so skutočnosťou, existujúcou mimo nás." - Tu je teda vyložená materialistická teória o odrážaní predmetov v mysli, a to úplne jasne (Lenin): mimo nás existujú veci. Naše vnemy a predstavy sú ich obrazy. Overenie týchto obrazov, oddelenie pravdivých od živých, deje sa praxou (82).

Na str. 97 čítame **Leninove** slová: Uznávať, že naše vnemy sú obrazy vonkajšieho sveta, uznávať objektívnu pravdu, stáť na stanovisku materialistickej teórie poznania - je jedno a to isté.

Na str. 99: Byť materialistom znamená uznávať objektívnu pravdu, ktorú nám odhaľujú zmyslové orgány. Uznávať objektívnu, t.j. od človeka a ľudstva nezávislú pravdu, znamená tak či onak uznávať absolútnu pravdu.

Konečne celý § 6. Kritérium praxe v teórii poznania. Tu sa odvoláva **Lenin** najmä na **Marxa, Engelsa**, ktorí položili už r. 1845 a r. 1881 i 1891 kritérium praxe "do základu materialistickej teórie poznania". (Pozri aj str. 144.)

*U Engelsa sa celá živá ľudská prax vryva aj do teórie poznania, podávajúc nám objektívne kritérium pravdy ... Vláda nad prírodou, prejavujúca sa v ľudskej práci, je východiskom objektívne verného odrazu prírodných javov a procesov v ľudskej hlave, je dôkazom toho, že toto odrážanie (v hraniciach toho, čo nám ukazuje prax) je objektívna, absolútna, večná pravda. (Lenin, str. 144.) Preto volá **Lenin** kategoricky: Hľadisko života, praxe musí byť prvým a základným hľadiskom teórie poznania. Ono vedie nevyhnutne k materializmu, odvrhujúc nekonečný rad výmyslov profesorskej scholastiky (107). Tu prestáva argumentácia **Leninova** a dialektického materializmu. Tu sa končí odpoveď na otázku o platnosti a pravdivosti našich poznatkov o vonkajšom svete. Každé iné kladenie otázky, každé iné neuspokojovanie sa s touto odpoveďou vyhlasuje **Lenin** za scholastiku. Mimo praxe klásť otázku, či zodpovedá ľudskému mysleniu predmetná (t.j. objektívna) "pravda", je scholastika, hovorí Marx v 2. téze o Feuerbachovi. Najvýstižnejším vyvrátením kantovského a humeovského agnosticizmu, ako aj ostatných filozofických vykričáčiek (Schrullen) je prax, opakuje Engels. "Úspech našich činností dokazuje súhlas (Übereinstimmung) našich vnemov s predmetnou (objektívnou) povahou vnímaných vecí, "odpovedá Engels agnostikom. (Lenin, str. 103.)*

Leninova teória "obrazov" plodí však ešte inú zásadnú ťažkosť. Ak totiž poznávame vonkajší svet a jeho predmety iba prostredníctvom "pocitov", "obrazov", môžeme tvrdiť, že poznávame samu vonkajšiu realitu? **Lenin**, ako sme videli z citátov, sa však bráni takému výkladu Engelsových "obrazov", podľa ktorého by tieto boli identické so samou vonkajšou skutočnosťou. Bojí sa preto, lebo formálne by upadol do absurdnosti noetického idealizmu. No ak neuznáva okrem pocitov "odrazov" v našom vedomí nijakú inú možnosť v subjekte uchopiť vonkajšiu realitu, ak akýkoľvek duchovný akt je z hľadiska jeho materialistickej teórie poznania vylúčený, vtedy poznávanou realitou sú len tieto pocity, prípadne je vonkajšia realita vo svojej podobnosti a zhodnosti s odrazmi v nás nekontrolovateľná, lebo je nášmu poznaniu mimo pocity neprístupná. Bližšie o tejto námietke si pohovoríme však pri porovnaní dialektického materializmu s bezprostredným alebo intuitívnym realizmom.

Zhrňujúc doterajšie základné učenia noetiky dialektického materializmu, ako sme ich objavili v **Leninovom** diele *Materializmus a empiriokriticizmus*, môžeme v krátkosti charakterizovať túto teóriu poznania takto:

1. *Dialektický materializmus je vo svojom základe noetickým realizmom.* To značí, že táto noetická teória uznáva existenciu od subjektu a vedomia nezávislej skutočnosti, reality, ktorú pokladá za hmotnú.

2. *V otázke poznateľnosti a v otázke stupňa tejto poznateľnosti učí dialektický materializmus, že vonkajšiu realitu poznáme s objektívnou alebo absolútnou platnosťou.*

3. *Teória, ktorou sa táto poznateľnosť vonkajšej skutočnosti vysvetľuje, je charakteristická teória "odrazov" čiže "obrazov" (Abbildtheorie).* Pretože povaha "odrazov" je čisto materiálna, ako aj skutočnosť, že dialektický materializmus vychádza zo základných predpokladov materialistického monizmu, t.j. ruší dualizmus hmoty a ducha v tom zmysle, že pokladá ducha, vedomie, myslenie za funkciu hmoty, mozgu, nepostihuje tiež v noetike ťažkosť ich subtilnejšieho riešenia z hľadiska súčasných teórií poznania.

Metodicky dialektický materializmus ostáva na dogmatickom tvrdení existencie vonkajšej reality a jej poznateľnosti, dovoľavajúc sa pritom neudržateľnosti noetického idealizmu, subjektivismu, agnosticizmu a solipsizmu ako protikladov životnej skúsenosti a praxe. Preto je *prax* vrcholným kritériom nielen pravdivosti našich poznatkov o vonkajšej realite, ale aj celej materialistickej noetiky a filozofie dialektického materializmu vôbec.

Vychádzajúc z týchto základných hľadísk noetiky dialektického materializmu v **Leninovom** výklade, môžeme určiť podrobnejšie aj jej pomer k popredným súčasným noetickým teóriám, ako aj k iným otázkam noetickým.

Ak sme však zistili už z predchádzajúceho, že dialektický materializmus je v základe noetickým realizmom, vyplýva z toho, že je teóriou podstatne realistickou, a tým je dostatočne určený jej protikladný a negatívny pomer k všetkým teóriám, ktoré stoja na zjavných alebo skrytých idealistických základoch.

Nebudeme preto v ďalších úvahách konfrontovať dialektický materializmus s idealistickými teóriami, nakoľko nami rozoberané **Leninovo** dielo je toho najvýrečnejším dokladom, ale obrátíme svoju pozornosť najmä na pomer noetiky dialektického materializmu k dvom noetickým teóriám, totiž ku *kritickému* a *intuitívnemu* alebo bezprostrednému *realizmu*. Súvisí to aj s ústrednou myšlienkou našej štúdie, v ktorej skúmame hlavne problém noetického realizmu a jeho zdôvodnenie v **Leninovom** diele.

5. DIALEKTICKÝ MATERIALIZMUS A KRITICKÝ REALIZMUS

Pre posúdenie a náležité vyváženie otázky, ako rieši problém noetického realizmu dialektický materialista V. I. Iljč **Lenin**, je rozhodujúce osvetliť aj vzťah tejto noetiky k dvom základným súčasným teóriám, a to ku kritickému a intuitívnemu, prirodzenému alebo bezprostrednému realizmu.

Kritický realizmus, ako sme ho vyjadrili v štúdií *Kritický či intuitívny realizmus*, je noetická teória, ktorá, v uznávaní transcendentnej skutočnosti stojac na realistickom stanovisku, pokladá samo poznanie tejto skutočnosti za sprostredkované. (Str. 33.) Je to teda predovšetkým učenie, že jestvuje od subjektu, vedomia a poznania nezávislá realita, t.j. vonkajšia skutočnosť. Toto učenie je v podstate vyjadrením tzv. princípu noetického realizmu, čiže tézy reality. Ak teda skúmame otázku noetického realizmu, je to predovšetkým skúmanie, či príslušná noetická teória uznáva tento princíp noetického realizmu, alebo, ako hovoríme častejšie, či stojí na realistickom stanovisku v noetike.

Zistili sme, že v **Leninovom** diele, a teda v noetike dialektického materializmu vôbec je toto stanovisko zdôrazňované takmer na každom kroku. Z toho možno uzavierať, že dialektický materializmus, vyjadrený **Leninovým** spisom *Materializmus a empiriokriticizmus*, je realistickou teóriou poznania, že stojí na princípe noetického realizmu. A v tomto základnom učení sa zhoduje aj s teóriou kritického realizmu, ba ako uvidíme neskôr, aj s realizmom intuitívnym, a to preto, lebo princíp noetického realizmu leží v základe všetkých protiidealistických teórií poznania a tvorí ich nevyhnutnú bázu, ktoré tiež preto nazývame realistickými (podľa Lenina "materialistickými").

Ale zhoda kritického realizmu s dialektickým materializmom je iba formálna, vonkajšia. Vo vlastnej noetickej problematike je dialektický materializmus podstatne odlišný od kritického realizmu. Táto rozličnosť vyplýva predovšetkým zo zásadne rozdielneho postoja oboch teórií k druhej ústrednej noetickej otázke, t.j. k poznateľnosti vonkajšej skutočnosti. Z predchádzajúcich úvah sme zistili, že dialektický materializmus, a **Lenin** to výrazne prizvukuje v celom svojom spise, hlása poznateľnosť vonkajšej skutočnosti tak, že energicky odmieta každý skepticizmus a agnosticizmus. No túto poznateľnosť hlása aj realizmus kritický. Závisí však od výkladu spôsobu, akým túto poznateľnosť obidve teórie obhajujú.

Dialektický materializmus, vychádzajúc pri vykladaní možnosti poznania vonkajšej skutočnosti z predpokladu materialistického monizmu, učí, že naše poznanie nastáva tak, že vonkajšia realita (matéria) pôsobí na naše zmyslové orgány a na

mozog, a vytvára v nich tzv. "obrazy", "odrazy" čiže pocity, ktoré, pretože vo svete nejestvuje nič okrem "pohybujúcej sa hmoty", a teda hmotný je aj subjekt, jeho vedomie, sú tiež povahy hmotnej. Toto monistické chápanie a zrušenie dualizmu hmoty a ducha ako dvoch rozdielnych, kvalitatívne odlišných skutočností, umožňuje, že dialektický materializmus môže pokladať vznikom "pocitov", "obrazov", "odrazov" proces nášho poznania za vysvetlený.

Učenie o introjekcii je skomolenina, pripúšťajúca idealistické nezmysly odpovújúce prírodným vedám, ktoré rozhodne trvajú na tom, že myslenie je funkciou mozgu, že pocity, t.j. obrazy vonkajšieho sveta existujú v nás, vznikli pôsobením vecí na naše zmyslové orgány. Materialistické odstránenie "dualizmu ducha a tela" (t.j. materialistický monizmus) spočíva v tom, že duch neexistuje nezávisle od tela, že duch je druhotný, je funkciou mozgu, odrazom vonkajšieho sveta. (Str. 66.)

Správnosť nášho výkladu tohto miesta **Leninovo** spisu potvrdzuje aj zistenie **Albrechta Raua**, ktorý hovorí: *Pre materialistu je rozlišovanie poznatkov a priori a "vecí osebe" úplne zbytočné, lebo ak neprerušuje nikde kontinuitu prírody a ak preň nie sú hmota a duch dve celkom rozličné veci, ale len dve stránky tej istej veci, nepotrebuje ani on nijakých kumštov, aby priblížil ducha veciam. (Albrecht Rau: Ludwig Feuerbachs' Philosophie, die Naturforschung und die philosophische Kritik der Gegenwart, Lipsko 1882, str. 87-89; tiež u Lenina cit. dielo, str. 153.)*

Bezprostredný styk subjektu s vonkajšou realitou v pociť je tu konečným bodom dialektickomaterialistickej noetiky, ale aj konečnou odpoveďou na ďalšie úvahy a otázky o pravdivosti, správnosti alebo adekvátnosti nášho poznatku k vonkajšej skutočnosti. Nič iné, nijaké iné problémy dialektický materializmus nepozná, lebo preň vlastne, čo je prirodzené, ani nejestvujú. Je to typická materialistická "teória obrazov", odrazov (Abbildtheorie), ktorou sa však z dnešného noetického stanoviska nezaobera ani kritický realizmus. Niekoľko námietok proti takémuto stanovisku, ktoré sú dnes ešte bežné, uvedieme v porovnaní dialektického materializmu so stanoviskom intuitívneho realizmu, ku ktorému sa sami v noetike hlásime. Pravda, každému je jasné už tu, že problematika správnosti alebo nesprávnosti takéhoto výkladu možnosti a vzniku poznania sa presúva na pole mimonoetické, t.j. metafyzické, ontologické, prípadne na filozofické vôbec. Lebo ak dialektickomaterialistická noetika vychádza z faktu, že niet dualizmu hmoty a ducha, teda z materialistického monizmu, chápe tento fakt čisto ako metafyzický predpoklad tak isto, ako osvetľujú iné teórie predpoklad dualizmu hmoty a ducha. Ak sa však pokúsime len čiastočne zdôvodniť tento predpoklad, tu sa musíme nevyhnutne ocitnúť alebo v poli metafyziky, alebo prírodnej vedy, ako sa domnieva dialektický materializmus a s ním mnohí súčasní "vedecký" orientovaní filozofi. **Lenin** naozaj toto zdôvodnenie o prírodnej vedy aj opiera. Vidieť to i z uvedeného citátu, ale najmä z posledných statí jeho diela. To však ešte neznačí, že by stanovisko prírodnej vedy k tejto čisto noetickej a filozofickej otázke bolo záväzné. Lebo práve noetický rozbor týchto vied aj ich metodológia nás presvedča, že každá z nich, prv ako by nám mala pomôcť pri riešení noetickej záhady, alebo i metafyzických záhad (napr. podstata hmoty, energie atď.), stojí už na skrytom alebo vedomom noetickom stanovisku, ktoré odhaliť prichodí

znovu len samej noetike, alebo je svojimi exaktnými a vedeckými metódami natoľko predurčená iba k istému výseku skúmanej skutočnosti, že kedykoľvek by siahala hlbšie po skúmaní podstaty svojho predmetu, prechádza nevyhnutne za svoje hranice, t.j. na pole filozofie, metafyziky a tak stráca z hľadiska svojej metódy vedeckosť a exaktnosť. (Tak je tomu napr. aj v súčasnej fyzike s pojmom hmoty, energie, sily atď.) Toto konštatovanie je závažné a nemožno ho obísť ani pri riešení správnosti a vedeckosti jednotlivých noetických teórií. Preto ani výčitka, že určitá noetická teória je nevedecká alebo menej vedecká, nie je nijakým definitívnym stanoviskom, nakoľko ešte vždy môžeme skúmať, čo sa v uvedenej výčitke "vedeckosťou" rozumie a čo je nevedecké. Pretože noetike a logike prináleží práve položiť prvé základy vedeckosti a nevedeckosti, nemožno robiť logiku a noetiku závislou od nejakej inej vedy, alebo priam od prírodovedy, iba ak vo vonkajšej zhode jednotlivých tvrdení o vonkajšej realite. (Např. zmyslové kvality, ich objektívnosť, subjektívnosť našich zážitkov a iné.)

Pre posúdenie noetickej hodnoty dialektického materializmu, t.j. v našom prípade pre zistenie, ako háji a zdôvodňuje **Lenin** vo svojej teórii existenciu vonkajšieho sveta a pravdivosť našich poznatkov o ňom, sú pocity, "obrazy" ústredným faktom, od ktorého závisí celé riešenie. A tak vychádzajúc naozaj iba z tejto danosti, rieši dialektický materializmus i ostatné noetické otázky, prípadne nerieši tie subtilnejšie problémy, ktoré tvoria značnú časť problematiky súčasných noetických teórií. Preto aj v porovnaní s teóriou kritického realizmu sa nám javí dialektický materializmus ako teória veľmi zjednodušená. Táto jednoduchosť však neznamená adekvátnejšie rozriešenie filozofických otázok, ale iba ich obídenie. Veď nie nadarmo označuje **Lenin** každé hlbšie rozoberanie i problémov noetických i filozofických za planú profesorskú scholastiku "buržoázných katedrových učiteľov filozofie, pánov profesorov atď." **Lenin** nemá rád školskú katedrovú filozofiu a často ju porovnáva s obyčajnou sofistikou. Táto zatrpknutosť je až priznačná a má azda korene v jednoduchosti a v nivelizácii, na ktorej spočíva dialektický materializmus ako typický materialistický monizmus.

Naproti tomu kritický realizmus dostáva sa aj v otázke noetického realizmu k zložitejšej problematike. Materialistický základ, t.j. fyzicko-fyziologické procesy v našom somatickom usporiadaní a rovnako popudy, prichádzajúce z vonkajších predmetov a vytvárajúce v nás pocity, "obrazy", sú i v kritickom realizme úplne respektované, no sú iba jedným zo základných článkov v reťazi poznávajúcich procesov. Tento článok je i podľa kritických realistov neodmysliteľný aspoň zo zmyslového poznania. No kritický realizmus, a v tom sa zásadne líši od dialektického materializmu, nezostáva iba na tejto materiálnej a fyziologickej záležitosti. Na základe rozborov v našej štúdii *Kritický či intuitívny realizmus* sme ukázali, že k najpodstatnejšej otázke kritického realizmu patria vlastne aj obrazy, odrazy, ale nie obrazy dialektického materializmu, lež tie, ktoré sú povahy čisto vnútornej, psychickej. Tieto kritickí realisti označujú ako "vnímacie obrazy" (Wahrnehmungsbilder), "kópie" - a my na rozdiel od obrazov vonkajších sme ich označili ako "vnútorné obrazy" - alebo "predstavy ako také" (C. Weinschenk), "symboly", "reprezentácie"

(N. Hartmann) atď. Existencia "vnútorných obrazov" ako čisto psychickej, teda duchovnej, nehmotnej povahy je podľa kritického realizmu daná bezprostredne vo vedomí, ktoré je tiež povahy duchovnej, psychickej. A len prostredníctvom týchto psychických kópií, symbolov poznáva subjekt, viac-menej pravdivo, vonkajšiu skutočnosť. Preto je poznanie vonkajšej skutočnosti podľa kritického realizmu *sprostredkované* nie vo vzťahu k našim zmyslom, ani vo vzťahu k fyzickým, vonkajším obrazom (napr. obraz stromu na sieťnici oka), ani k pojmovému aparátu vyjadrovacích prostriedkov našich poznatkov, ale iba vo vzťahu k "vnútorným obrazom", ktoré sa nachádzajú v našom vedomí.

Dialektický materializmus, ako sme zistili, nijaké takéto čisto psychické, vnútorné obrazy neuznáva a ani jeho pocity nie sú takejto duchovnej psychickej povahy, akú majú obrazy kritického realizmu, t.j. kópie, symboly, reprezentácie.

No tento základný rozdiel medzi dialektickým materializmom a kritickým realizmom má vážne noetické dôsledky aj v ďalších problémoch. Ak sme ukázali na príslušnom mieste štúdie *Kritický či intuitívny realizmus*, že kritický realizmus, práve preto, že hlása existenciu vnútorných obrazov v poznávajúcom vedomí a ich opisuje ako psychické danosti, ak ďalej ich povahu osvetľuje v zmysle kópií alebo dokonca *symbolov a reprezentácií*, potom sa dostáva do noetických ťažkostí, ktoré pri dôslednom domyslení nútia dôjsť k noetickému subjektivismu, relativizmu, solipsizmu a agnosticizmu, ktoré sú dôsledkami každého noetického idealizmu, a preto musíme i v týchto dôsledkoch vybadať základný rozdiel medzi kritickým realizmom a dialektickým materializmom. A že tento rozdiel tu je, o tom nás presvedčajú pre mnohé **Leninove** výroky.

Ponajprv **Lenin** správne vystihuje, že všetky moderné -izmy a medzi nimi i kritický realizmus, ktorý akiste v čase napísania **Leninovej** knihy (r. 1908) nebol ešte taký rozšírený, ale predsa sa už zjavoval aj u niektorých autorov v Rusku (napr. P. Juškijevič, s ktorým Lenin polemizuje), skrývajú v sebe určitý noetický idealizmus. Na tento skrytý idealizmus v kritickom realizme poukázali sme už aj my vo svojej predchádzajúcej štúdii a snažili sme sa ho ukázať na tom, že kritický realizmus, robiac poznanie závislým od vnútorných obrazov, ktoré tak či onak sú podmienené subjektívnymi stavmi poznávajúceho individua, unfožňujú cestu k noetickému idealizmu, podľa ktorého je vonkajšia skutočnosť závislá od vedomia a teda od poznávajúceho subjektu. Kritickí realisti túto námietku, pravda, neradi uznávajú, lebo tým sa naozaj ruší celkový charakter ich realistickej noetickej teórie, a usilujú sa zachrániť noetický realizmus tým, že alebo osvetľujú vnútorné obrazy v zmysle, objektívnou realitou podmienených štrukturálnych zákonitostí alebo symbolov, reprezentácií, alebo odsúvajú ich význam v noetike, robiac tak zrejmé ústupky teóriám o bezprostrednom poznaní vonkajšej skutočnosti, t.j. bez vnútorných obrazov (kritický realizmus niektorých novoscholastikov, kritický ontologizmus a intuitívne poznanie Nikolaja Hartmanna a pod.).

Z tej istej ťažkosti vyplýva aj *agnosticizmus* a *solipsizmus* kritického realizmu. Lebo ak naše poznanie vonkajšej skutočnosti sa deje len prostredníctvom vnútorných obrazov, kópií, symbolov, potom poznávame predovšetkým len tieto obrazy, ktoré

máme iba vo vedomí, ale vonkajšia skutočnosť sama, ako je v pôvodine, v origináli, je nimi večne pred nami zastretá alebo poznaná nedokonale tak, ako nám a nakoľko nám ju kópie odzrkadľujú vo vedomí. No keďže iné poznanie vonkajšej skutočnosti okrem zmyslového, t.j. takého, ktoré sa musí diať prostredníctvom vnútorných obrazov, kritický realizmus neuznáva, nemáme vlastne nijaký prístup k samej originálnej skutočnosti, a tak nevieme ani posúdiť, aká je, ani to, či a nakoľko nám ju naše predstavy, kópie, symboly a reprezentácie pravdivo a verne kopírujú, symbolizujú a predstavujú. Túto kardinálnu námietku nám musí kritický realizmus vyvrátiť, ak sa chce zbaviť agnosticizmu, skepticizmu a v dôsledkoch aj solipsizmu. Nie je vyvrátená odvolávaním sa na to, že o poznateľnosti vecí vonkajšej skutočnosti sa môžeme presvedčiť dodatočnými verifikačnými procesmi, lebo tieto môžu verifikovať len poznatky už vopred nadobudnuté, ani odvolávaním sa na "fakty", ktoré sú "všeobecne známe". Fakty, ak nás majú presvedčať, vyžadujú už bezprostrednú dôveru v ich platnosť, ale o túto práve ide v našej otázke a na ňu sa pýtame. Kto však argumentuje tak, že na otázku, či fakty sú bezprostredne poznávané a teda platné, odpovedá ich holým konštatovaním, ten vlastne našu otázku obchádza, alebo bezprostrednú danosť faktov vo vedomí mlčky predpokladá. Verifikačné procesy, intersubjektívne zhody, precizovanie výrokov vedeckých jazykov a ich logická i sémantická analýza, ako ju odporúča karnapisticky orientovaný kritický realizmus, môžu pomôcť slovnému, t.j. výrokovému precizovaniu našich poznatkov, ale nehovorí nič o ich noetickom nadobúdaní. Okrem toho, ak sa tieto procesy chápu tak, že až od nich závisí poznanie skutočnosti, potom upadáme ešte do väčšieho idealizmu, lebo robíme poznanie a existenciu vonkajšej skutočnosti závislou od určitých pochodov myslenia a vedomia.

Či takto ako my analyzoval teóriu kritického realizmu aj **Lenin**, nemožno z jeho diela priamo dokázať. Môžeme sa však nepriamo presvedčiť, že **Lenin** pri zaradovaní kritického realizmu do spoločnej skupiny s rozličnými -izmami novšieho pozitívizmu, machizmu, empiriokriticizmu, empiriosymbolizmu atď. analogicky objavil nám skryté idealistické predpoklady v tejto teórii a preto ju tiež odmietal. Ak máme na mysli fakt, že celé **Leninovo** dielo *Materializmus a empiriokriticizmus* je v hlavnom zameraní venované vyvráteniu a porážaniu noetického idealizmu každého druhu a najmä empiriokriticizmu i machizmu, potom aj kritický realizmus odmieta asi pre tieto idealistické momenty. Len tak pochopíme **Leninove** ostré slová, adresované aj kritickému realizmu.

Stolypin poprel existenciu čiernych kabinetov! Petzoldt rozdrvil idealistov na prach; - je len čudné, že toto zničenie idealizmu sa podobá rade idealistov, aby svoj idealizmus skrývali lepšie. Svet závisí od myslenia ľudí - to je falošný idealizmus. Svet závisí od myslenia vôbec - to je novší pozitívizmus, kritický realizmus, slovom úplné buržoázne šarlatánstvo. (Str. 167.)

No nielen toto slovné odmietanie **Leninovo** možno uviesť na určenie postoja dialektického materializmu ku kritickému realizmu. **Lenin** v celom svojom spise horlí za to, aby absolútna a objektívna platnosť alebo pravdivosť našich poznatkov o vonkajšej skutočnosti nebola nijako a nikým naštrbená. Ako sme videli, energicky

zamieta každý agnosticizmus, skepticizmus, ba je aj proti takému relativizmu, ktorý znamená protiklad absolútnej platnosti. Všetky tieto noetické stanoviská vyhlasuje niekoľko ráz za najhoršie filozofické nezmysly. To však nasvedčuje, že ich odmieta aj vo vzťahu, a nakoľko ich možno klásť do súvisu s kritickým realizmom. Okrem toho **Lenin** vo svojej noetike dialektického materializmu sa jednoznačne postavil za objektivistický a realistický (materialistický) výklad sveta vo všetkých jeho prejavoch, a to aj tam, kde kritickí realisti nenašli doteraz jednotné, ale ani rozhodné stanovisko. Tak uvedieme len problém objektívnosti času a priestoru (str. 132-142), stanovisko ku **Kantovi** a jeho apriorizmu, ktorý **Lenin** ostro odmieta (str. 147-155), kde kritický realizmus často balansuje od subjektivismu, apriorizmu k objektivismu, empirizmu, aposteriorizmu atď. Toto všetko napomáha presvedčeniu, že **Leninov** dialektický materializmus a kritický realizmus sú teórie nielen nezlučiteľné, ale že sa v podstatných noetických otázkach diametrálne rozchádzajú, i keď navonok obidve teórie uznávajú existenciu vonkajšej reality, nezávislej od vedomia, a tým stoja v noetike zdanlivo na realistickom stanovisku. Rozchádzajú sa aj v rozličnom zdôvodňovaní a obhajovaní tohto stanoviska, kde dialektický materializmus je bližší intuitívnemu realizmu a kritický realizmus má zase viac spoločného s rozličnými smermi, ktoré **Lenin** označil "machizmom".

Ďalším dôkazom rozdielnosti a nezlučiteľnosti dialektického materializmu s kritickým realizmom je **Leninovo** stanovisko k teórii vnútorných obrazov, špeciálne symbolov, ktoré on, polemizujúc s **Plechanovom** a **Helmholtzom**, nazýva doslovne hieroglyfmi. **Lenin** tieto hieroglyfy zamieta a správne vystihuje, že teória hieroglyfov nevyhnutne vedie k agnosticizmu, subjektivismu, relativizmu atď.

Na strane 177 a nasl. polemizuje **Lenin** s **Bazarovom**, ruským machistom, ktorý sa vysmieva **Plechanovovmu** "hieroglyfickému materializmu", t.j. teórii, podľa ktorej naše pocity nie sú "kópiami skutočných prírodných vecí a procesov, nie sú ich zobrazovaním, ale konvenčnými znakmi, symbolmi, hieroglyfmi a pod". Ako vidieť z celého paragrafu o tejto otázke, ide o tú istú skutočnosť, ktorou sa v kritickom realizme rozumejú vnútorné obrazy, vysvetľované v zmysle symbolov alebo reprezentácií. A tu **Lenin**, odvolávajúc sa na **Engelsa**, zavrhuje zrejme tento polovičatý a hanblivý materializmus len preto, že vedie k agnosticizmu, subjektivismu, ba pokladá takýto výklad nášho poznania vonkajšej skutočnosti za nezlučiteľný s pravým dialektickým materializmom. Na dôkaz tohto konštatovania stačí si všimnúť nasledujúce citáty.

Engels nehovori ani o symboloch, ani o hieroglyfoch, ale o kópiách, snímkach, zobrazeniach, zrkadlových obrazoch vecí. (Lenin, str. 177.)

A prechádzajúc od **Plechanova** k **Helmholtzovi**, "veľkému predstaviteľovi" "teórie symbolov", označuje **Lenin** jeho teóriu symbolov takto:

Označil som zmyslové pocity len ako symboly pre vzťahy vonkajšieho sveta, ale odprel som im akýkoľvek druh podobnosti alebo rovnosti s tým, čo označujú (str. 442) - to je citát Helmholtza. - A **Lenin** dodáva:

To je agnosticizmus. (Lenin, str. 177.) To nie je správne, hovorí Lenin, Helmholtz tu upadá do subjektivismu v odmietaní objektívnej reality a objektívnej pravdy. (Lenin, str. 178.)

Ak pocity nie sú obrazy vecí, ale len znaky alebo symboly, ktoré sa s nimi "nijako nezhodujú", potom je počiatočný Helmholtzov materialistický predpoklad podryvaný a existencia vonkajších predmetov je vydaná v pochybnosti, lebo znaky a či symboly sú úplne možné, pokiaľ ide o veci domnelé, a každý pozná príklady takých znakov alebo symbolov. (Str. 179.)

Agnosticizmus Helmholtzov sa tiež podobá "hanblivému materializmu", lenže s kantovskými útokmi na rozdiel od berkeleyovských útokov Huxleyových. (Str. 179.)

Tieto **Leninove** výroky nepotvrdzujú len naše vývody o nezlučiteľnosti dialektického materializmu s kritickým realizmom, ale sú zároveň potvrdením správnosti našej kritiky kritického realizmu, ktorú sme podali nezávisle od **Lenina**, a nepoznajúc jeho dielo v štúdiu *Kritický či intuitívny realizmus* z hľadiska intuitívneho a či bezprostredného realizmu.⁹

Záverom k tejto kapitole treba uviesť aj rozdielny postoj dialektického materializmu a kritického realizmu k stanovisku *naivného realizmu*. Ukázali sme už, že dialektický materializmus sa k naivnému realizmu stavia kladne, ba že ho kladie "do základov" svojej noetiky (výrok Leninov), t.j. pokladá ho za správny a len ho noeticky zdôvodňuje. Kritický realizmus naproti tomu celou svojou existenciou i noetickým východiskom stojí na odmietavom stanovisku k naivnému realizmu. Dostatočne sme na to poukázali v predchádzajúcej štúdiu a nebudeme sa tu zbytočne opakovať. (Pozri *Kritický či intuitívny realizmus*, str. 69-72.)

Tak isto preto, že kritický realizmus popiera bezprostredné poznanie vonkajšej skutočnosti, odvolávajú sa na zmyslové klamy a omyly, t.j. na nespoľahlivosť nášho zmyslového poznania, prichodí mu i existenciu vonkajšej skutočnosti vyvodzovať čisto rozumovo na základe *princípu príčinnosti* z vonkajších popudov. (Porovnaj našu štúdiu *Kritický či intuitívny realizmus*, str. 64-67, § 12.) Tento postup robí však existenciu vonkajšej reality aspoň do istej miery závislou od nášho myslenia, v čom dialektický materializmus vidí ústupok v prospech noetického idealizmu.

Dialektický materializmus naproti tomu berie existenciu vonkajšej reality za fakt, daný bezprostredne obrazmi, pocitmi, o pravdivosti ktorých nepochybuje. I keď toto stanovisko, ako ešte na to poukážeme, nepokladáme za dostatočné na obhájenie noetického realizmu, predsa stačí na rozoznanie rozdielnosti noetickej teórie kritického realizmu a dialektického materializmu. Na túto rozdielnosť poukazuje aj *Filozofický slovník* (ROSENTHAL - JUDIN: *Filosofskij slovar*, Moskva 1940), kde pod heslom *kritický realizmus* je noetika kritického realizmu odmietaná práve z hľadiska ortodoxného dialektického materializmu. I tento slovník pripomína idealistické tendencie kritického realizmu.

6. DIALEKTICKÝ MATERIALIZMUS A INTUITÍVNY REALIZMUS

Intuitívnym alebo bezprostredným realizmom sme označili noetickú teóriu, podľa ktorej jestvuje od poznania a subjektu nezávislá skutočnosť a jej poznanie

*spočíva v bezprostrednom nazeraní alebo intuícii samej originálnej, pôvodnej skutočnosti.*¹⁰

Z podrobného noetického rozboru tejto teórie, ktorý sme podali v predchádzajúcom spise, vysvitá, do akej miery je noetická teória dialektického materializmu, vypracovaná v **Leninovom** diele, zhodná s intuitívnym realizmom, prípadne, v čom sa líšia. Bolo by však nesprávne domnievať sa, že brániac správnosť intuitívneho realizmu, budeme sa dovolávať aj špeciálnej ochrany samej dialektickomaterialistickej noetiky. I keď na poli výlučne noetickom možno badať hneď viaceré zhody oboch týchto teórií, predsa je len od začiatku zrejmé, aký základný filozofický rozdiel je medzi **Leninovým** dialektickým materializmom a takými filozofiami, ako je najmä vo svojich metafyzických predpokladoch alebo dôsledkoch intuitívny realizmus.

Tento základný rozdiel nemá však vôbec, alebo len veľmi málo noetickú, ale čisto metafyzickú povahu. Spočíva v tom, že **Leninova** materialistická teória poznania vychádza, ako sme upozornili na príslušnom mieste, z predpokladu materialistického monizmu, t.j. zo zrušenia dualizmu hmoty a ducha, kým intuitívny realizmus tento dualizmus ponecháva, ba do istej miery ho noeticky zdôvodňuje. Alebo, ak zostúpime k najhlbším a posledným koreňom tejto filozofie a máme na pamäti taký pojem hmoty, ako ho vypracoval vo svojej dynamickej teórii hmoty napr. **Nikolaj Lošskij** (Hmota = rad procesov, aktov priťahovania a odpudzovania), potom sa ruší i tento dualizmus, ale práve v opačnom zmysle, ako je tomu u **Lenina**, t.j. od hmoty k duchu, a nie od ducha k hmote. (V noetickej problematike zostávame však v intuitívnom realizme na stanovisku základne dualistickom.)

Intuitívny realizmus sa vo svojej povahe líši od kritického realizmu tým, že princíp noetického realizmu háji na základe teórie o bezprostrednom poznaní skutočnosti. To značí, že neuznáva tzv. vnútorné obrazy, kópie, symboly v našom vedomí, ale, tak ako dialektický materializmus, iba vonkajšie obrazy alebo pocity. Toto základné rozlíšenie medzi kritickým a intuitívnym realizmom nám umožňuje pochopiť aj ďalšie podobnosti medzi intuitívnym realizmom a dialektickým materializmom. Pretože intuitívny realizmus neuznáva vnútorné obrazy, odpadajú aj ostatné otázky a ťažkosti s nimi spojené. Intuitívny realizmus rovnako ako dialektický materializmus odmieta nepoznatelnosť vonkajšej skutočnosti, hlása možnosť poznania vonkajšej skutočnosti a uznáva jeho absolútnu platnosť, i keď do tejto zahrnuje jeho parciálnosť, fragmentárnosť rovnako ako dialektický materializmus. Ďalej sa vyhýba dôsledkom agnosticizmu a solipsizmu, lebo učením o bezprostrednom nazeraní predmetov vonkajšieho sveta v origináli sa vyvarúva všetkých ťažkostí, ktoré sú vlastné agnosticizmu a solipsizmu.

No pri tom všetkom nepokladáme z hľadiska intuitívneho realizmu dialektický materializmus za dostačujúcu noetickú teóriu. **Lenin** správne poznamenal, že *nie je možné byť materialistom, a riešiť túto otázku kladne* (otázku, či existujú vonkajšie veci mimo nášho vedomia), *ale je možné byť materialistom pri rozličných náhľadoch na otázku kritéria správnosti tých obrazov, ktoré nám poskytujú naše zmysly.* (Str. 84.) A práve len v tejto otázke kritéria správnosti *obrazov*, prípadne v otázke ich dostatočnosti, pokiaľ ide o noetický realizmus, sa intuitívny realizmus rozchádza

s dialektickým materializmom. No z hľadiska všeobecne filozofického nemôžeme prijať ani tie dogmatické predpoklady, z ktorých dialektický materializmus vychádza. Je to najmä rušenie dualizmu hmoty a ducha, t.j. materialistický monizmus. **Lenin** vo svojom spise tento ináč všetkým materialistom spoločný krok zdôvodňuje iba odvolávaním sa na prírodné vedy a neodlučiteľnosťou činnosti myslenia, vedomia, vnímania od hmoty (mozgu) atď. Z toho ale, že v prírodnej vede nie sme nikde svedkami samostatnej existencie ducha, alebo že v praktickom živote sú prejavy vedomia, myslenia a pohybu vôbec viazané vždy na hmotu, nijako ešte nevyplýva materialistický monizmus. Keby **Lenin** nebol zaviedol do svojich úvah tzv. "gnoseologický" pojem hmoty, keby ho nebol nahradil od vedomia nezávislou realitou, bola by aj debata s jeho vývodmi fahšia. No musíme priznať, ako správne upozornil už **Nikolaj Losskij** a iní, že pojem hmoty vo filozofii dialektického materializmu nie je jednoznačný, a pojem ducha, vedomia, je určovaný viac-menej materialisticky. Preto vymedzenie pomeru kvalitatívnej rozdielnosti alebo totožnosti medzi hmotou, duchom, vedomím, myslením, pohybom atď. nie je v dialektickom materializme dostatočne jasný.

Nemožno prijať materialistickomonistický predpoklad dialektickomaterialistickej noetiky ani preto, lebo nie je nijako noeticky obhájený. Psychofyzický problém sa tu teda skôr obchádza, nerieši, ako ruší. Nasvedčujú tomu časté výrazy, kde sa hmotu prívlastňujú kvality, atribúty, ktoré jej v tradičnom zmysle toho slova nijako nepatria, ba sú naopak výlučnými vlastnosťami ducha. Tak tvrdenie, že kvalitou hmoty je myslenie, pohyb atď., že myslenie je funkciou mozgu, vnímanie, vedomie je "produktom vyššie organizovanej hmoty" atď., to sú bežné výroky v **Leninovej** dikeii.¹¹ Preto táto filozofia budi u svojich kritikov dojem nedomyslenosti, nepresnosti, protikladov, vnútorných sporov. **Leninovi** ide však v určovaní pojmu hmoty, matérie a materializmu, zdá sa, najmä o to, aby bola vyjadrená primárnosť hmoty pred duchom, aby hmota bola prvotnou a duch druhotným. Tak tomu nasvedčuje aspoň presný výklad množstva citátov, ktoré sme už dostatočne uviedli. Nech vystačia tieto:

Vo svojom diele "Ludwig Feuerbach" rozdeľuje Engels filozofov na "dva veľké tábory": materialistov a idealistov. Základný rozdiel medzi nimi vidí Engels - majú na zreteli omnoho vyvinutejšie, rozmanitejšie a obsahom bohatšie teórie oboch smerov ako Fraser - v tom, že pre materialistov je príroda prvotná a duch druhotný, kým pre idealistov je to naopak. (Lenin, str. 21.) Alebo:

Rozdiel medzi materializmom a "machizmom" spočíva teda v tom: Materializmus tvrdí v úplnom súhlase s prírodnými vedami, že hmota je to, čo bolo dané prvotne, pokladajúc vedomie, myslenie, pocit za druhotné, lebo pocit v jasne vyjadrenej forme súvisí len s najvyššími formami hmoty (hmota organická), a "v základe stavby hmoty" možno predpokladať len existenciu schopnosti, ktorá zodpovedá pocitu. (Lenin, str. 32.)

No i keby sme súhlasili s monistickým výkladom **Leninovho** materializmu, keby sme sa uspokojili napr. s riešením, že hmota a duch sú iba dve stránky jednej veci, ani vtedy nie je jasné, čo podmieňuje túto "dvojstránkovitosť" jednej a tej istej

hmotnej veci. Tak isto v otázke hmoty a vedomia, pocitov, myslenia atď., ak vedomie, pocit, myslenie je produkt vyššie, zvláštnym spôsobom organizovanej hmoty, je táto vyššia organizovanosť už osvetlená? Čo podmieňuje vyššiu organizovanosť hmoty, a prečo treba robiť rozdiel medzi hmotou organickou a anorganickou? Toto všetko sú otázky, ktoré síce do noetiky už nepatria, ale na ktoré novší vývin dialektikomaterialistickej filozofie, ktorý napr. pracuje s pojmom vyššej štruktúry hmoty, organickej hmoty, a tejto pripisuje aj špeciálnu kvalitu, bude musieť dať jednoznačnejšiu a uspokojivejšiu odpoveď. Len vtedy bude materialistický monizmus zdôvodnený.

No ani z hľadiska čisto noetického nie je dialektický materializmus náležité zdôvodnený a vypracovaný. Videli sme, že v **Leninových** úvahách sa jadro noetických problémov viaže na vznik a skutočnosť *obrazov*, t.j. pocitov v poznávajúcom subjekte.¹² Z hľadiska intuitívneho realizmu je však vznik takýchto obrazov záležitosť čisto materiálna, tak ako v kritickom alebo intuitívnom realizme sú obrazy vonkajšie vôbec. (Obraz stromu na sietnici oka.) Keby všetok poznávací proces vonkajšej skutočnosti bol vyčerpaný len týmito fyzicko-fyziologickými procesmi, ktorých výtvorom sú obrazy, ani tak nevysvetlí a neobháji dialektický materialista platnosť a pravdivosť našich poznatkov o vonkajšom svete. Už pri kritike kritického realizmu sme totiž poukázali na ťažkosť, ako dokázať zhodu alebo podobnosť vnútorného, psychického obrazu vo vedomí subjektu s vonkajším originálom, s pôvodinou vonkajšej skutočnosti. A tú istú ťažkosť možno preniesť aj na *obrazy* a či *odrazy* v mozgu a či v oku dialektického materialistu. Ak podľa dialektického materialistu poznávam napr. strom, ktorý je pod oknami mojej pracovne, tu ho poznávam tak, že tento pôsobí na moje telo, na zmyslové orgány poznávajúceho subjektu svojimi vonkajšími popudmi, ktoré prostredníctvom svetelných vln a iných fyzických a fyziologických pochodov v nervovom systéme i v mozgu, ba v celom organizme vytvárajú na sietnici oka obraz, kópiu, ktorá podľa **Lenina** odzrkadľuje verne alebo aspoň "veľmi približne" (Lenin na viacerých miestach diela používa i túto štylizáciu!) vonkajší strom v mojom oku. My sa však pýtame: Poznávam v takomto prípade originálny vonkajší strom, ktorý je päť metrov vzdialený od okien mojej pracovne, alebo len jeho "odraz" v mojom oku? I keď v **Leninovom** spise nenachádzame túto otázku prepracovanú hlbšie, tak ako u niektorých zástancov teórie odrazov v súčasnej noetickej literatúre, zdá sa vari správna odpoveď, že poznáme iba obraz v oku a vonkajší, originálny strom vonku nie je nám nijako prístupný. A tu platia potom všetky námietky, ktoré z hľadiska intuitívneho realizmu kladieme vnútorným obrazom vôbec. Nie je možné dokázať platnosť a pravdivosť, ba ani podobnosť obrazu, i keď je čisto vonkajší, viditeľný, ba i fotografovateľný (na sietnici oka) s pôvodinou, lebo táto nám je večne zastretá, neprístupná. A tak možno sa utiekať iba k teórii, ktorú novšie postavil **C. Weinschenk**, že totiž naše zmysly nám umožňujú poznanie vonkajšej skutočnosti práve tým, že nás vlastne klamú, t.j., že nám vytvárajú "predstavy ako také", ktoré nepoznáme, ale prostredníctvom nich a s pomocou nich poznávame niečo celkom iné, a to predmety vonkajšieho sveta. No táto hypotéza, akokoľvek kuriózna, nie je hlbšie zdôvodnená, najmä keď i sám

Weinschenk dozráva, že existenciu *predstav ako takých* v našom vedomí priamo dokázať nemožno, ale musíme ju iba predpokladať a vyvodzovať nepriamo z klamov a omylov našich zmyslov.¹³ Ostatne aj sám **Lenin** sa vyjadruje, že obraz a originál, vec zobrazená, sú dve rozličné skutočnosti. Teória obrazov je preto tak, či onak neschopná vysvetliť nám dostatočne pravdivosť našich poznatkov o vonkajšom svete. Je to len hrubá, nesprávna analógia, prevzatá z praktického života z takých faktov, ako je obraz namaľovaný umelcom, kopírujúci originál, alebo zrkadlo, ktoré odráža na základe odrazu svetelných lúčov originál. Hrubá preto, lebo ani v praktickom živote obraz, portrét, zhotovený maliarom, nie je nikdy navlas zhodný s človekom, ktorého znázorňuje. A nesprávna preto, lebo v praktickom živote pri určovaní pravdivosti obrazu máme rovnakú možnosť vidieť obraz ako aj sám originál a tak porovnávať i bližšie určovať stupeň ich pravdivosti a zhodnosti. Keďkoľvek by sme však túto možnosť nemali, vtedy aj obraz, portrét by ostal pre nás naozaj iba akýmsi znakom, symbolom, "hieroglyfom", o pravdivosti ktorého by sme sa nijako nemohli presvedčiť. Preto sa **Lenin**, ako sme poukázali, neutieka v otázke kritéria pravdivosti našich poznatkov, ale i v otázke zhodnosti obrazov, pocitov so skutočnosťou k hlbšiemu dokazovaniu tejto zhodnosti alebo k rozumovému verifikačnému myšlienkovému zdôvodňovaniu, lež ku kritériu praxe, praktického života atď. Ale i proti tomuto riešeniu zostáva naša námietka platná. Dialektický materializmus zamieňa dôvod za dôsledok, t.j. vysvetľuje príčinu účinkom, a nedáva uspokojujúcu odpoveď, prečo práve v praxi, a nie v teórii sa dosvedčuje platnosť nášho poznania.

Intuitívny realizmus rieši túto otázku ináč. Vychádza z hlbšej analýzy poznávacích procesov, a to tak, že materialistický výklad **Leninových obrazov** pokladá iba za fyzicko-fyziologickú základňu, za nevyhnutnú (aspoň pri zmyslovom poznaní) podmienku, potrebný predpoklad možnosti nášho poznania vonkajšej skutočnosti. To značí, aby sme hovorili jasne, že intuitívny realizmus nepopiera, nepodceňuje, ani si jednoducho neodmýšľa tieto materiálne podmienky, ale nepokladá ich ani za dostatočné. Okrem nich objavuje na základe metódy presnej *analýzy vedomia* poznávajúceho subjektu ešte rad procesov a faktorov čisto duchovných, psychických, ktorých nositeľom je v subjekte sa nachádzajúci ontologický prvok *ja*. Tento ontologický daný a bezprostredne uvedomovaný činiteľ je čisto duševnej povahy a takej sú aj *akty*, ktorých je nositeľom a ktoré, nasledujúc **Nikolaja Losského**, označujeme aj my ako *intencionálne* akty. Intencionálne poznávacie akty sú teda psychickej, duchovnej, nehmotnej povahy a predstavujú inú, i keď podstatnú zložku pochodov v našom poznávacom procese. Sú usmerňované bezprostredne na originálny predmet a preto, že sú povahy nehmotnej, sú schopné uchopiť predmet priamo v origináli a preto sa nevyžaduje nijaké prostredníctvo vnútorných, sprostredkujúcich obrazov. Len takýto zmysel má pojem *intuície, intuitívny, bezprostredný* v teórii intuitívneho realizmu, a nie dajaký protirozumový, iracionálny alebo mystický charakter. Pravda, toto učenie pre jeho zložitosť a syntetickosť nebýva vždy celkom pochopené, ale iba jednostranne a nenáležite sa zamieňa s intuicionizmom H. Bergsona, s iracionalizmom atď. Býva tiež vykladané jednostranne, ako by nebralo ohľad na fyzické a fyziologické podmienky, alebo na viazanosť nášho poznania na

tieto podmienky, alebo aj na čisto vonkajšie skutočnosti, zistené prírodnými vedami (napr. svetelné, elektromagnetické vlny atď.). Takýto jednostranný výklad teórie intuitívneho realizmu je neprípustný a vedie k neplodným a nevedeckým polemikám. **Nikolaj Losskij** vyhlásil sám, že ani on vo svojom intuitivizme "nikdy takéto hlúposti netvrdil". (Porovnaj odpoveď Igorovi Hrušovskému, str. 4.)

Dialektický materializmus sa teda rozchádza s intuitívnym realizmom v tom, že sa zastavuje iba na týchto hmotných materiálnych procesoch. To je zásadný rozdiel, hoci ináč v dôsledkoch aj v ostatných noetických tvrdeniach, ako sme sa presvedčili, je dialektický materializmus omnoho bližší intuitívnemu realizmu ako realizmu kritickému. Majú spoločný postoj k prirodzenému stanovisku nefilozofujúceho človeka k otázkam poznania vonkajšej skutočnosti a k jej existencii, t.j. *naivnému realizmu*, ktorý obe teórie kladú do základov svojej noetiky a ktorý vlastne noeticky obhajujú a zdôvodňujú, kým kritický realizmus naivný realizmus odmieta nielen pre jeho neodôvodnenosť, ale aj pre noetickú nespracovanosť a pre výklad nášho poznania. Zhodujú sa aj v boji *proti noetickému idealizmu*, proti jeho dôsledkom: agnosticizmu, relativizmu a solipsizmu, ku ktorým noetický idealizmus vedie. S tým súvisí hlásanie absolútnej pravdy a poznateľnosti vonkajšej skutočnosti ako v dialektickom materializme, tak aj v intuitívnom realizme. V čom sa teda tieto dve teórie rozchádzajú, to je metafyzická otázka, otázka materialistického monizmu v dialektickom materializme na strane jednej, a otázka psychofyzického dualizmu (prípadne spiritualistického monizmu) v intuitívnom realizme na strane druhej. Pre tieto rozdielne filozofické východiská líšia sa aj noetické teórie obidvoch smerov pri výklade vzniku, možnosti a pravdivosti nášho poznania.

Z metodickéj stránky sa rozdielnosť týchto dvoch teórií odráža tak, že kým pre dialektický materializmus stačí odvolávať sa na výsledky a stanovisko prírodných vied, intuitívny realizmus dopĺňa toto metodické stanovisko ešte presnou *analýzou vedomia*, na základe ktorej sa absolútne, bezpečne presvedčame, že v našom vedomí a poznaní sú dané nielen fakty fyzické, fyziologické, ale aj čisto psychické (ako sú intencijnálne akty rozlišovania, porovnávanie, pamäti, spomínania atď.) a že okrem zážitkov z vonkajšieho sveta je nám bezprostredne dané aj jadro nášho vedomia, t.j. duchovný princíp *ja*. Všetky tieto danosti sú nám dané bezprostredne ako zážitky nášho vedomia s rovnakou istotou a bezpečnosťou ako hociktoré iné skutočnosti vonkajšieho sveta. Presvedčame sa o nich s nie menšou istotou, ako sa presvedčame napr. o tom, že kameň, ktorý leží na určitom mieste, je skutočne tam sa nachádzajúci predmet a my ho môžeme sledovať svojim zrakovým vnímaním. Pretože táto istota je nám daná ako *bezprostredný obsah nášho vedomia*, teda na základe *samosvedectva predmetu*, ako sú nám dané konečne všetky iné javy, nepokladáme za menšiu na základe toho istého samosvedectva v našom vedomí ani pravdivosť tých vnútorných skutočností, ktoré objavujeme analýzou vedomia.¹⁴

Dialektický materializmus, ktorý sa v otázke metódy a vedeckosti odvoláva na prírodné vedy, bude akiste pokladať analýzu vedomia za metódu príliš špekulatívnu, introspektívnu a teda menej vedeckú, tak to aspoň robia niektoré pozitivisticky ladené prirodovedecké kruhy súčasnosti. No zabúda sa, že ani prírodné vedy samy nie

sú v otázkach noetických v lepšej pozícii, ba že určité noetické stanovisko už predpokladajú alebo podvedome preberajú z noetiky a z filozofie. Tak dialektický materializmus staršieho razenia odvoláva sa obvyčajne na prírodné vedy, orientované so stránky noetickej v zmysle pozitivistického senzualistického empirizmu, kým novší empirizmus po prekonaní pozitivistickej orientácie prírodných vied, hlavne z druhej polovice minulého storočia, predstavuje širší pojem skúsenosti, ako bol pojem zmyslovej skúsenosti. Zabúda sa aj na to, že intuitívny realizmus správne fakty a objavy prírodných vied nijako neobchádza, ani nezaznáva. Naopak, ako každá vedecká, noetická teória, tak aj intuitívny realizmus musí brať do úvahy svoj vzťah k vedeckému vývinu, a že to skutočne vo zvrchovanej miere robí, ukazuje veľmi prikladne a presvedčivo najnovšia literatúra anglo-amerických neorealitov, grupujúcich sa zväčša spomedzi vynikajúcich súčasných prírodovedcov alebo aspoň prírodovedecky orientovaných filozofov. Intuitívny realizmus bojuje však proti nesprávnemu zanašaniu alebo vykladaniu prírodovedeckých postupov na pole noetiky a filozofie. Túto nesprávnosť poniektorých moderných prírodovedcov postihol rovnako bystro aj **Lenin**, ktorý vo svojom spise, najmä v posledných kapitolách, ostro polemizuje napr. s tými autormi, ktorí z tzv. "krízy modernej fyziky" chcú neoprávnene vyvodzovať v noetike a filozofii idealistické dôsledky. (Pozri najmä hlavu 5. uved. spisu *Najnovšia revolúcia v prírodovede a filozofický idealizmus*, str. 191-239.)

Z toho vyplýva, že nie je správny náhľad, že intuitívny realizmus a dialektický materializmus sa rozchádzajú aj v tom, že jeden je vedeckejší ako druhý, alebo že intuitívny realizmus je nevedecký. I v otázke metódy a vedeckého zdôvodňovania medzi dialektickým materializmom a intuitívnym realizmom nie je ani tak vzťah protikladný ako skôr vzťah nadradenosti, t.j. že dialektický materializmus končí iba na odvolávaní sa na prírodné vedy, inými slovami, používa v noetike metodický naturalizmus, kým intuitívny realizmus doplnia túto metódu podstatnou noetickou metódou, tzv. *analýzou vedomia*, alebo opačne, dokladá objavy, získané touto základnou metódou, súhlasnými zisteniami jednotlivých prírodných vied.

Po načrtnutí hlavných spájajúcich i rozdeľujúcich hľadísk medzi **Leninovým** dialektickým materializmom a intuitívnym realizmom zostáva nám v závere týchto úvah zodpovedať ústrednú otázku našej štúdie, a to otázku, ako **Vladimír Iljič Lenin** v spise *Materializmus a empiriokriticizmus* rieši a zdôvodňuje princíp noetického realizmu, t.j. uznávanie existencie od vedomia nezávislej, vonkajšej skutočnosti.

Z predložených rozborov sme videli, že tento problém leží v základe celého diela. **Lenin** hlása jeho platnosť sice pod menom "materializmus", no nemôže byť ani najmenšej pochyby o tom, že mu ide o ten istý problém, ktorý nedialektickomaterialistická filozofická terminológia označuje pojmom noetický realizmus. **Lenin** dokazuje existenciu objektívnej reality predovšetkým nepriamo, a to vyvracaním noetického idealizmu ako učenia protikladného realizmu (že totiž od vedomia nezávislej reality niet), a tiež popieraním logických a noetických dôsledkov idealizmu, t.j. agnosticizmu a solipsizmu. Tento boj proti noetickému idealizmu, ktorý objavuje v empiriokriticizme Ernesta Macha a Richarda Avenaria, rozširuje aj proti

iným noetickým smerom, v ktorých odhaľuje tie isté noetické, i keď skryté a často neuvedomované predpoklady. Tak broji proti empiriomonizmu, empiriosymbolizmu, ďalej proti všetkým odtienkom novšieho pozitivizmu, kritického realizmu, ako aj proti rozmanitým druhom fideizmu, filozofie imanencie, ktoré označuje spoločným menom "machizmus".

Princíp noetického realizmu **Lenin** pozitívne zdôvodňuje teóriou *obrazov*, "pocitov", ktoré sú podľa neho pravdivými kópiami vonkajšej reality (hmoty) v našom mozgu alebo v organizme subjektu vôbec. Pravdivosť týchto obrazov a ich zhoda s vonkajšou skutočnosťou je zaručená bezprostredným stykom subjektu s objektom práve v týchto pocitoch a vonkajšie kritérium ich správnosti je v *praxi*, v konkrétnom živote, t.j. v určitej upotrebitelnosti a v ovládaní javov prírody poznávajúcim človekom. Pretože táto obhajoba existencie vonkajšej skutočnosti nie je dostatočná, ba zaostáva na svojom predpoklade materialistického monizmu, vzťahujú sa na ňu z čisto noetického a logického hľadiska všetky tie námietky, ktoré v konečnom domyslení poukazujú na noetický agnosticizmus a solipsizmus, a proti ktorým **Lenin** celým svojim spisom ostro bojuje.

Z toho vyplýva, že **Leninov** pokus vyvrátiť noetický idealizmus je iba formálny, slovný a vonkajší, no nie je uskutočnený noeticky správne a dôsledne vypracovanou teóriou poznania. Príčinou tejto nedostatočnosti je práve to, že **Leninov** dialektický materializmus, i po odstránení tzv. materializmu mechanického, vulgárneho, metafyzického, ostáva predsa len teóriou materialistickou, a tak bude možno proti nemu namietat' vždy zo strany teórie, ktoré nebudujú na predpoklade materialistického monizmu, ale psychofyzického dualizmu, prípadne spiritualistického monizmu. No rozhodnúť o správnosti medzi týmito dvomi čisto metafyzickými alebo všeobecne filozofickými stanoviskami nenáleží už len noetike samej, ale celému ľudskému úsiliu o poznanie pravdy, zmyslu života a sveta, t.j. vede, filozofii, ba aj náboženstvu.

POZNÁMKY

¹ Pozri o tom môj spis *Kritický či intuitívny realizmus*, Bratislava 1944. Úvod.

² Spis **Vladimíra Iljiča Lenina** vyšiel prvý raz tlačou v Moskve r. 1909 s pôvodným nadpisom: Vladimir Iljin. *Materializm i empiriokriticizm. Kritičeskije zamjetky ob odnoj reakcionnoj filozofii*. Izdanie "Zveno". Moskva 1909. V ňom podal **Lenin** nielen základné noetické hľadisko filozofie dialektického materializmu, ale odmietavou kritikou empiriokriticizmu prispel významne k porážke a vyvráteniu noetického idealizmu všetkých odtienkov, ako sa oni prejavovali v tom čase aj v ruskej, špeciálne marxistickej filozofii. Tento spis patrí preto popri niekoľkých statiach **Marxovho Kapitálu** a po významných spisoch **Fridricha Engelsa** *Anti-Dühring* a *Ludwig Feuerbach a zánik nemeckej klasickej filozofie* k základným dielam marxistickej noetiky. Pri svojich rozboroch sa opierame jednak o pôvodný ruský text z r. 1909 a jednak o český preklad tejto knihy, ktorý zhotovil **Dr. Ludvík Svoboda** podľa druhého ruského vydania. Ruský text diela bol znova vytlačený r. 1940 v Politizdat pri CK VKP(b). Podrobnejší referát o celkovom obsahu spisu pozri v tomto čísle FS, časť *Kritiky a recenzie*.

³ Citované miesta prekladám podľa českého Svobodovho prekladu, vydanie z r. 1945, nakoľko citácie v ruskej pôvodine by mnohým čitateľom sťažili chápanie problematiky. Podľa toho istého vydania sú uvedené i stránky diela.

Poznámka redakcie: Roku 1946, keď J. Dieška publikoval túto stat', nebol ešte vydaný slovenský preklad diela V. I. Lenina *Materializmus a empiriokriticizmus*. Autor si preto, ako sám uvádza, vypomohol českým prekladom, citované miesta preložil do slovenčiny. Napriek tomu, že v ostatných desaťročiach vyšlo uvedené dielo viac ráz v slovenskom preklade (naposledy roku 1975 v nakladateľstve Pravda), pre autenticnosť sme ponechali citácie tak, ako ich uviedol autor. V texte štúdie sme urobili iba nevyhnutné úpravy z hľadiska súčasných zásad gramatiky slovenského jazyka.

⁴ Pozri **Losského** noetické spisy a moju citovanú štúdiu, str. 24 a nasl.

⁵ **George Berkeley**: *Treatise concerning the Principles of Human Knowledge*.

⁶ Podčiarkujeme my.

⁷ "Tak sa na vec díva prírodoveda: Rozmanité pocity tej či onej farby vysvetľuje rôznou dĺžkou svetelných vln, ktoré existujú mimo ľudskú sieťnicu, mimo človeka a nezávisle od neho. To práve je materializmus, hmota, ktorá pôsobiac na naše smyslové orgány, vyvoláva pocit. Pociť závisí od mozgu, nervov, sieťnice atď., t.j. od hmoty určitým spôsobom organizovanej. Existencia hmoty nezávisí od pocitu. Hmota je prvotná. Pociť, myslenie, vedomie je vyšší produkt zvláštnym spôsobom organizovanej hmoty. Také sú náhľady materializmu vôbec a Marxa a Engelsa zvlášť." (Str. 39)

⁸ Porovnaj aj citát na str. 85. "To je idealistická lož alebo vykrúcačka agnostikova, súdruh Bazarov, lebo zmyslová predstava *nie je* mimo nás existujúca skutočnosť, ale *obraz* tejto skutočnosti".

Vezmite nemecký originál a uvidíte slová "stimmen mit", t.j. odpovedať, súhlasiť... Slová "stimmen mit" nemôžu znamenať zhodovať sa v zmysle: byť tým istým. Ale i čitateľovi, ktorý nevie po nemecky, ale číta **Engelsa** len trochu pozorne, je celkom jasné, a nemôže mu byť nejasné ani to, že **Engels** v celej svojej úvahe zaoberá sa "zmyslovou predstavou" ako *obrazom* (Abbild) mimo nás existujúcej skutočnosti, že teda slová "zhodovať sa" možno v ruštine použiť len v zmysle + - odpovedať, súhlasiť a pod. Pripisovať **Engelsovi** myšlienku, že "zmyslová predstava je práve mimo nás existujúca skutočnosť, je taká perla machistického komolenia, podstrkávania agnosticizmu a idealizmu pod materializmus, že je nevyhnutné Bazarovovi uznať, že prekonal všetky rekordy."

⁹ Porovnaj najmä state o **Nikolajových Hartmannových** reprezentáciach na str. 86 a 89.

¹⁰ *Kritický či intuitívny realizmus*, str. 87.

¹¹ "Dialektický materialista nielenže pokladá pohyb za neoddeliteľnú vlastnosť hmoty, ale odmieta aj zjednodušený náhľad na pohyb atď." (Str. 206.)

¹² Pozri aj citát na str. 163. "Tieto názory (materializmu) nespočívajú v tom, že by chceli vyvodzovať pocit z pohybu hmoty alebo ho redukovať na pohyb hmoty, ale v tom, že pocit pokladajú za jednu z vlastností pohybujúcej sa hmoty."

(Odkaz na túto poznámku v pôvodnom texte chýba. Umiestnili sme ho na s. 165 za vetu, v ktorej je reč o pocitoch. Nie je tiež jasné, či zmienka o citáte na začiatku poznámky 12 sa týka citátu uvedeného v Dieškovej práci na s. 163 (dolu) tohto vydania, alebo ide o citát uvedený v Leninovej práci na s. 33, na ktorú Dieška odkazuje v prvom vydaní svojej štúdie. - Pozn. redakcie.)

¹³ *Kritický či intuitívny realizmus*, str. 44-50, 77 a nasl.

¹⁴ Pozri **Nikolaj Losskij**: *Absolútne kritérium pravdy*, T. Sv. Martin 1946.

DODATOK

**Polemika s kritickým realismom Igorom Hrušovským,
alebo ako propagovali slovenski machisti dialektický
materializmus r. 1945**

Dve pohnútky nás viedli, aby sme ku koncu našich noetických úvah pripojili tento polemický dodatok. Po prvé, obávame sa, že pre subtilnosť **Leninových** noetických vývodov ostali by aj naše závery nepostihnuté správne a jasne, keby sme konkrétnymi príkladmi neosvetlili, ako všelijako býva dialektický materializmus zneužívaný a zaťahovaný často do súvisu s teóriami, od ktorých sa zásadne líši svojimi noetickými tézami, ba aj celým zameraním svojej povahy.

Druhou pohnútkou boli najmä dva významné citáty, ktoré sme našli v spise **Vladimíra Iljiča Lenina**, z ktorých sme vycitili výzvu pre čitateľa, aby totiž argumenty dialektického materializmu chápal vážne a svedomito. Tie výroky doslovne znejú:

Povedal Plechanov správne, že pre idealizmus niet objektu bez subjektu a že pre materializmus existuje objekt nezávisle od subjektu, a že je viac alebo menej správne odrážaný v jeho vedomí? A to nie je pravda, potom človek, ktorý má len sebestačnejšiu úctu k marxizmu, musí ukázať túto Plechanovovu chybu a pokiaľ ide o materializmus a o existenciu prírody pred človekom vyrovnáť sa nie s Plechanovom, ale s niekým iným, s Marxom, Engelsom, Feuerbachom. Ak je to pravda, alebo ak ste prinajmenšom nie schopní nájsť tú chybu, potom je váš pokus popliesť karty a popliesť v hlave čitateľovej najelementárnejšiu predstavu čo je materializmus na rozdiel od idealizmu, literárnou neslušnosťou. (Str. 61.) A nám ide práve o úctu k marxizmu a čiastočne aj o spomínanú literárnu neslušnosť, ktorej sa dopúšťa každý autor, ktorý za filozofiu dialektického materializmu vydáva to, čo ňou nie je.

Druhý výrok znie takto:

Je zaujímavé konštatovať, že kým u ľudí, ktorí sa nazývajú socialistami, stretávame sa s neochotou alebo s neschopnosťou vymyslieť sa do Marxových "téz", tu inokedy buržoázni spisovatelia - odborníci vo filozofii - prejavujú viac svedomitosti. (Str. 78.)

V predchádzajúcich výkladoch sme spoznali, v akom vzťahu je dialektický materializmus ku kritickému realizmu a k realizmu intuitívnemu, za ktorý sme sa postavili aj my v doterajších noetických úvahách. Nebude preto ťažko odhaliť zvláštnu situáciu, do akej sa dostáva autor brožúry *Kritika intuitívneho realizmu* (vyšla v Trnave r. 1945) **Igor Hrušovský**, ktorý sa stavia na obranu kritického realizmu proti našim vývodom a čiastočne proti noetickej teórii **Nikolaja O. Losského**. Aby sme sa vyhlí vecným námietkam proti tejto brožúre, týkajúcim sa celej povahy vedeckej práce a filozofickej školenosti autorovej, na ktoré upozornil v osobitnej odpovedi už profesor Losskij¹, obmedzíme sa tu iba na odhalenie skrytých idealistických tendencií vo výkladoch kritického realizmu Igora Hrušovského² a na neoprávnené skrývanie sa za dialektický materializmus a filozofiu marxizmu poukázaním a porovnaním niektorých výrokov autora brožúry s výrokmí **Vladimíra Iljiča Lenina**.

Vladimír Iljič Lenin vyhlasuje na str. 167 svojho spisu "kritický realizmus" za "buržoázne šarlatánstvo". Spolu s novším pozitivizmom ho radi k smerom, ktoré stoja na idealistických základoch a ničia idealizmus iných len preto, aby lepšie zakrývali idealizmus vlastný.³

Igor Hrušovský stavia sa naproti tomu na obranu kritického realizmu proti teórii intuitívneho realizmu azda v dobrom vedomí, že koná vec prospešnú a spravodlivú.

Lenin bojuje proti noetickému idealizmu všetkých odtienkov tak, že ich tvrdenia redukuje na absurdné dôsledky solipsizmu, agnosticizmu, subjektivismu, relativizmu atď. Tento boj rozširuje aj na kritický realizmus, ktorý často označuje "hanblivým realizmom" a nemilosrdne polemizuje s jeho predstaviteľmi **Helmholtzom**, **E. Becherom** atď.⁴

Igor Hrušovský, najnovšie predstaviteľ marxistickej filozofie na Slovensku, sa nad touto metódou usmieva, alebo aspoň jej prívelfmi nedôveruje, keď ju v brožúre *Kritika intuitívneho realizmu* takto parafrázuje:

Podľa intuitívneho realizmu tertium (téma, že zmyslové kvality sú závislé aj od percipujúceho subjektu aj od percipovaného objektu - čo my nikde nepopierame, poznámka autora) non datur: alebo vraj platí, že skutočnosť nazeráme apodikticky bezpečne priamo v origináli, alebo sa utopíme v mori subjektivismu a solipsizmu... Ako vidíme, intuitívny realizmus skrsol z obavy pred predpokladanými dôsledkami ústredných téz kritického realizmu.

Podľa nášho náhľadu však sama obava pred týmito dôsledkami ešte nezaručuje vedeckú oprávnenosť noetiky intuitívneho realizmu. (Hrušovský, cit. brož., str. 6.)

Dialektický materialista **Lenin** háji poznateľnosť "vecí osebe" a zatracuje ich kantovské oddeľovanie od "javov". Túto poznateľnosť podmieňuje pravdivosťou obrazov, odrazov, t.j. pocitov v nás, ktoré sú pravdivými kópiami vonkajšej skutočnosti.⁵

Kritický realista a dnes dialektický materialista machistického razenia **Igor Hrušovský** má námietky voči **Losskému** v určitej súvislosti takto:

Profesor Losskij vyslovil presvedčenie, že "naše poznanie je bezprostredné pozorovanie skutočnosti..." že "predmet v celej svojej úplnosti môže byť nami poznaný (str. 130) a že môžeme z neho poznať viac než nám sprístupňujú zmysly. Je však pravda, že by vedomie mohlo obsiahnuť originálnu a ontologickú kvalitu reálnych predmetov? Na to môže dať odpoveď iba analýza poznávacích funkcií a ich genetický rozbor. A táto odpoveď je negatívna. (Str. 8.) Keby Hrušovský určil presnejšie, čo rozumie ontologickou kvalitou reálnych predmetov, bolo by ľahšie spozorovať, ako veľmi nepochopil Losského slová a poplietol si poznateľnosť vecí v ich podstate s poznateľnosťou v ich úplnosti. Veď **Losskij** hovorí vo svojej odpovedi Hrušovskému na str. 7 celkom jasne:

Ľudské ja je koordinované s každým predmetom v celej jeho úplnosti, no pre jeho spoznanie sú nevyhnutné akty rozlišovania; každý taký akt umožňuje poznanie o hociktorej, obyčajne nekonečne malej stránke predmetu, preto je naše poznanie vždy fragmentárne. Keď v článku o Carnapovi hovorím, že "predmet v celej svojej

plnosti môže byť nami poznaný“, chcem tým povedať, že v predmete nie je nič principiálne nepoznateľné, namietajúc tak proti Carnapovej myšlienke, že poznanie podstaty predmetu je cieľ metafyziky, ktorý vôbec nemožno uskutočniť.

Ako vidieť, **Losskému** šlo o popretie **Carnapovho** agnosticizmu, tak isto ako **Leninovi** na inom mieste o popretie **Kantovho** agnosticizmu. Z **Hrušovského** riadkov je zrejme nepochopenie tejto otázky, alebo ak ich máme pochopiť v zmysle agnosticizmu, potom je **Hrušovského** stanovisko nielen proti **Losskému**, ale aj proti **Leninovi**.

Hrušovský vraví ďalej: *V skutočnosti môžeme chápať a uviesť si iba zmyslové kvality predmetov a ich vzťahy. Naše empirické poznatky, vedecky systematizované, môžu, pravda, do istého stupňa zodpovedať štruktúre reálnej skutočnosti. No nemôžu ju poznať v jej podstate, lebo to nedovoľuje špecifická odlišnosť poznávacích funkcií od ontologickej kvality reálnej skutočnosti.* (Str. 8.)

Nevidí čitateľ **Leninovho** diela v týchto **Hrušovského** výpovediach priamo útok na **Lenina**, ktorý bráni absolútnosť poznania vecí o sebe nielen proti Kantovi, ale proti každému agnostikovi, ktorý robí rozdiel medzi javmi, zmyslovými kvalitami a vecami osebe? **Hrušovský** v týchto riadkoch svoj agnosticizmus neodtají. Vyvodzuje ho zo špecifickej odlišnosti poznávacích funkcií od ontologickej kvality reálnej skutočnosti. Ak táto odlišnosť skutočne je, ako nám potom **Hrušovský** vysvetlí možnosť poznania vôbec? Keď predsa vieme, že každá teória poznania sa usiluje túto špecifickú odlišnosť poznávacích funkcií poprieť alebo aspoň vyrovnáť inými schopnosťami subjektu. Okrem toho pripúšťanie takejto odlišnosti je v úplnom protiklade k dialektickému materializmu, v ktorom absolútna platnosť poznania vonkajšej skutočnosti sa zakladá práve na tom, že niet ontologickej odlišnosti subjektu od objektu, keďže na základe materialistického monizmu tu nie je rozdiel. Čo by asi povedal na takéto uvažovanie **Lenin**? Ponajprv by odporúčal autorovi brožúry preštudovať si tie state spisu *Materializmus a empiriokriticizmus*, kde sa výslovne popiera nielen už uvedená odlišnosť poznávacích funkcií, ale aj akýkoľvek principiálny rozdiel medzi javmi a vecami osebe od poznávanej skutočnosti. **Hrušovský**, obhajujúc kritický realizmus r. 1945 proti **Losskému** a nám, zaiste nemal ani tušenia, že r. 1946 alebo prípadne už v tom istom roku bude musieť v slovenskej literatúre čestne reprezentovať filozofiu marxizmu a teda aj dialektický materializmus, pravda, v takom trápnom kostýme, do akého ho obliekali r. 1908 všetci ruskí machisti.

Lenin v polemike o "veciach osebe" neuznáva oproti **Kantovi** a iným nijakú ich odlišnú podstatu od vonkajších zmyslových javov. Ale usudzuje, že majú rovnakú podstatu:

Rozhodne niet nijakého princípálneho rozdielu medzi javom a vecou osebe a ani byť nemôže. Rozdiel je len medzi tým, čo je poznané, a tým, čo ešte nie je poznané, ale filozofické výmysly o zvláštnych hraniciach medzi jedným a druhým, o tom, že vec osebe sa nachádza "na onej strane (jenseits) javov (Kant), alebo, že je možné a nevyhnutné ohradiť sa akousi filozofickou priehradou od problému vo svete, ktorý ešte nebol poznaný v tej alebo onej časti, ale ktorý existuje mimo nás

(Hume) - to všetko je prázdny nezmysel - Schrulle - výhovorka - výmysel. (Lenin, uved. dielo, str. 77.)

Porovnaj aj na str. 89: Každý tajomný, umelý a vymudrovaný rozdiel medzi javom a vecou osebe je úplný filozofický nezmysel. V skutočnosti pozoroval každý človek milión ráz prostú a očividnú premenu "veci osebe" na jav, na "vec pre nás". Táto premena je práve poznanie. "Učenie machizmu o tom, že nemôžeme nič vedieť ani o existencii čohokoľvek za hranicami pocitov, keďže poznáme len pocity, to je starý sofizmus idealistickej a agnostickej filozofie, podávaný s novou omáčkou. (Str. 89-90.)

Nepodáva aj nám **Igor Hrušovský** tieto idealistické sofizmy s novou omáčkou kritického realizmu?

Na strane 91 nachádzame napokon u **Lenina** tento výrok: 3) *Je napokon číry nezmysel "že marxisti tvrdia, že veci osebe sú vždy len nezreteľne poznateľné v jave; videli sme to, keď Engels vyvracal agnosticizmus.*

Ak sa však celá táto polemika netýka Hrušovského, pretože on nepokladá svoju podstatu vecí za "vec osebe" v Kantovom zmysle, nechápeme potom, prečo i v ďalšom texte používa celkom v duchu kantovskom dvojicu "reálna skutočnosť" a "jej zmyslové javy".

Lenin za dostatočné kritérium pravdivosti a poznateľnosti vonkajších predmetov pokladá pravdivosť obrazov a prax. - **Hrušovský** vedeckú verifikáciu a správne pojmové vyjadrovanie poznatkov kladie ako konečný prostriedok istoty nášho poznania a i tento pri empirickom poznaní pokladá iba za hypotetický. Z toho je zrejme, že dialektický materialista **Lenin** a carnapovsky orientovaný kritický realista **Hrušovský**, ktorý ináč vo všetkých doterajších filozofických prejavoch o otázke obrazov zaryto mlčí, rozchádzajú sa v ústrednej noetickej otázke absolútности a či relativnosti poznania. Videli sme, že **Lenin**, ako aj **Losskij** a po ňom iní, obhajujú absolútность poznania nie v zmysle totálnej vyčerpatelnosti poznávanej skutočnosti, ale v zmysle objektívnej platnosti našich parciálnych poznatkov o tejto skutočnosti. (Porovnaj **Losského** "výber" a "fragmentárnosť poznania".)

Hrušovský nás naproti tomu vedie svojim hypotetizovaním empirických poznatkov k relativizmu, ba až k agnosticizmu, a k solipsizmu svojim popieraním poznateľnosti "ontologickej kvality reálnej skutočnosti".

Lenin hovorí výslovne, že denne sa milióny ráz presvedčame, ako sa "veci osebe" menia na "veci pre nás", ako sa veci nepoznateľné menia na veci poznateľné. Toto by však nebolo možné, keby mal pravdu **Hrušovský**, že "ontologická kvalita reálnej skutočnosti" by bola nepoznateľná. Veď len tak je možný pokrok vedy, rozličné objavy a ovládanie zákonitosti prírody, ktorých sa **Lenin** dovoľáva ako praktického kritéria správnosti svojej noetickej teórie a pravdivosti poznania vôbec. (Pozri str. 77.)

Hrušovský však tvrdí: *Platnosť empirických výrokov má vskutku charakter určitého stupňa pravdepodobnosti alebo hypotetickosti, pretože intelektuálne nemožno zachytiť kvalitu a ontologickú plnosť reálnej skutočnosti. (Str. 12.)* *Rezultát pozorovania reálnej skutočnosti je však empirickým poznatkom a teda platí vždy len*

hypoteticky. Preto hypoteticky, lebo empirická verifikácia, ako sme stručne dôvodili, nemôže mať nikdy hodnotu absolútnej aprobácie. (Str. 14.) Ukázali sme dostatočne, ako by vyvrátil **Lenin** svojimi britkými výrokmí túto carnapizmom a logickým empirizmom presiaknutú **Hrušovského** argumentáciu. Veď prečo **Hrušovský** oddeľuje empirické poznatky od neempirických? Prečo vyhlasuje empirické poznanie, a to je práve poznanie vonkajšej skutočnosti, iba za hypotetické, keď sám **Lenin** ho vyhlasuje za absolútne platné? Zaiste len preto, že nedospel k pochopeniu tej noetiky, ktorú vypracoval **Lenin**, a podľa ktorej obrazy alebo odrazy tej empirickej skutočnosti v nás sú pravdivými kópiami. Áno, nie nadarmo sme nazvali **Hrušovského** vývody machistickými. Ako je známe, **Hrušovského** cesta do filozofie viedla cez viedenský krúžok **Morica Schlicka**, **Rudolfa Carnapa** a iných. Nasvedčujú tomu jeho publikácie *Teória vedy* a *Vývin vedeckého myslenia* a ani za predchodcu Schlickovho a viedenských pozitivistov vôbec nie je náhodou pokladaný práve **Ernest Mach**, predstaviteľ empiriokriticizmu, ktorého **Lenin** tak veľmi nenávidí a menom ktorého označil všetkých nepravých ruských marxistov i nemarxistov, ktorí vo svojich teóriách skrývajú idealistické učenia.⁷ „Áno, to je nevedomosť,“ povedal by **Lenin**, „ak neviete, že aj vonkajšiu skutočnosť poznávame absolútne, to je machizmus a pozitivistické „šarlatánstvo“, ak robíte poznanie vecí vonkajšieho sveta závislými iba od verifikačných procesov, ktoré sú vám vždy také milé a drahé, že zabúdate na podstatnú noetickú problematiku, ako sa dostávajú empirické poznatky do nášho vedomia vôbec.“ Tak zahriakol **Lenin** Viktora Černovova, že neuznáva poznanie vecí osebe: *To je nevedomosť, pán Viktor Černov, keď neviete, že všetci materialisti rozhodne hlásajú poznateľnosť vecí osebe. To je nevedomosť, pán Viktor Černov, alebo neobmedzená lajdáckosť, ak preskakujete prvú vetu tézy, nepomysliac si na to, že „predmetná pravdivosť“ (gegenständliche Wahrheit) myslenia neznamena nič iné ako existenciu predmetov („vecí osebe“), pravdivo zobrazovaných myslením. To je negramotnosť, pán Viktor Černov, ak tvrdíte, že z Plechanovovej parafrázy... „vyplýva“, že Marx obhajuje myslenie onoho sveta. Lebo „na tejto strane javov“ ponechávajú ľudské myslenie len humeovci a kantovci. Pre všetkých materialistov, i pre materialistov 17. storočia, ktorých popiera biskup Berkeley..., sú javy „vecami pre nás“, čiže „kópiami“ objektov samých osebe.* (Str. 78.)

Ale je v tom aj kus skrytého idealizmu, ktorý **Hrušovský** nepostihuje, pretože vyšiel z carnapizmu, a tento idealizmus mu je vlastný ako všetkým, na predpokladanom senzualistickom a induktívno-empiristickom výklade vzniku našich poznatkov o vonkajšej realite stojacim filozofom. A tento skrytý idealizmus mátoži stále aj v **Hrušovského** výrokoch, aj on ho núti pokladať naše poznatky o empirickej skutočnosti iba za hypotetické a pravdepodobné. To je však zásadný rozpor s dialektickým materializmom, nesúhlas so samým **Leninom**. No **Hrušovský** sa bude chcieť vyhnúť našim útokom výhovorkou, že ani on nepopiera poznanie vecí mimo nás, ale že ho pokladá iba za hypotetické, pravdepodobné. Ale či **Mach**, **Avenarius** a ostatní ruskí machisti vôbec neuznávali poznanie vecí mimo nás? A predsa pokladal **Lenin** za potrebné útočiť na nich vyše 300-stránkovým spisom. I to je chyba vo vedeckej filozofickej práci, keď autor píše tak, že svojou nejasnosťou zavinuje zbytočné útoky

proti sebe. Aj machisti určitým spôsobom uznávali poznanie vonkajšieho sveta a neboli vyloženými idealistami druhu Berkeleyovho a pod. Lenže **Lenin** odhalil v ich teórii skrytý idealizmus, istú polovičatosť, a to je hlavná príčina jeho útoku. **Lenin** sa ani tak nezapodieva tým, čo machisti hlásajú správne, ale čo hlásajú zlé. Záležalo mu na dôsledkoch, ku ktorým speje empiriokriticizmus vôbec. A tieto označil ako relativizmus, agnosticizmus, subjektivizmus a solipsizmus.

Necíti **Hrušovský**, že aj jeho výklady o hypotetickosti empirických výrokov, i pri zdôrazňovaní vedeckosti svojej filozofie, vedú k takémuto relativizmu a aspoň k čiastočnému agnosticizmu? Ved' **Lenin** na str. 120 svojho spisu píše výslovne: *Lebo položiť relativizmus za základ teórie poznania znamená nevyhnutne sa odsúdiť alebo k absolútnemu skepticizmu a sofistike, alebo k subjektivizmu. Relativizmus ako základ teórie poznania je nielen uznanie relativnosti našich poznatkov, ale aj odmietnutie akejkoľvek objektívnej, od ľudstva nezávisle existujúcej miery alebo modelu, ku ktorému sa približuje naše relatívne poznanie.*

Ostatné nesprávne **Hrušovského** vývody nechávame nepovšimnuté. Viaceré z nich patria do logiky (syntetická a či analytická povaha súdov, niektoré problémy verifikácie a pojmového aparátu) a poukázal na ne už profesor Losskij; mnohé sú zase elementárnou neznalosťou základných noetických úvah, ako ich nachádzame v noetickej literatúre (napr. problém kauzality v noetike).

Záverom sa ešte dotkneme **Hrušovského** príznačnej tézy, že naše poznatky o vonkajšej skutočnosti musia byť hypotetické preto, lebo túto realnosť nemôžeme obsiahnuť v jej úplnosti. *V skutočnosti sú empirické výroky iba hypotetické a miera ich hypotetickosti kolíše podľa rozsahu zistených determinujúcich činiteľov. Procesy reálneho sveta nemôžeme teoreticky obsiahnuť v ich úplnosti, takže naše výroky o nich platia iba približne. Úplne v ich totálnosti mohol by ich poňať vskutku iba laplaceovský duch.* (**Hrušovský**, str. 15.)

Túto formuláciu možno však rozoberať s viacerých hľadísk. Predovšetkým ak naše poznatky o vonkajšej skutočnosti sú iba hypotetické, značí to, že každý poznatok o nej je iba pravdepodobný a hypotetický, o každej jednotlivjej skutočnosti platí iba hypoteticky. Odkiaľ potom máme možnosť "zistiť" určité determinujúce činitele", na základe poznania ktorých "kolíše potom miera hypotetičnosti"? O kolísaní hypotetičnosti môže hovoriť iba ten, kto uznáva, že aspoň niektoré poznatky o empirickej skutočnosti nadobúdame s absolútnou, teda s nehypotetickou platnosťou.

Ak procesy reálneho sveta nemôžeme obsiahnuť v ich úplnosti, to ešte podľa nás nenúti k uzáverom na hypotetickú platnosť našich empirických poznatkov. Ved' je faktom, že nepoznáme totálnu realitu. To netreba zdôrazňovať. Ona vyplýva z obmedzenosti a nedokonalosti našich poznávacích schopností. Nik predsa nemôže tvrdiť, že sme vševedúci. Ale to nie je problém ani dôvod, aby sme za hypotetický a iba pravdepodobný vyhlasovali každý empirický poznatok o vonkajšej skutočnosti. Na fragmentárnosť nášho poznania upozornil **Losskij**, s ktorým **Hrušovský** nekriticky polemizuje. Parciálnosť nášho poznania uznával aj **Lenin**, no ani on nevyhlasoval naše poznanie za hypotetické. Naopak, zdôrazňoval absolútnu platnosť poznatkov. Z toho vidno, že **Hrušovský** nepochopil ani v tomto bode noetické ťažisko

fragmentárnosti nášho poznania. Zamieňa zrejme, ako sme poukázali, absolútnu platnosť poznatkov za totálnosť a či úplnosť poznávacej skutočnosti. Že však mnohé z empirických poznatkov platia s absolútnou platnosťou, toho dôkazom je práve konkrétny život, prax, ktorej sa dovoľáva, nasledujúc **Lenina**, každý statočný a správny dialektický materialista.

Výsledkom uvedenej neujasnenosti sú aj ďalšie výroky **Hrušovského**, ktorými sporadicky preplietajú svoju brožúru. Tak na str. 16, kde hovorí o súdoch, čítame: *Ako vidíme, rozdiel medzi analytickými a syntetickými vetami je v tom, že analytické vety sú apodikticky isté, lebo pri nich ide o formálny a definitorický vzťah, ktorého pravdivosť nezávisí od množstva vykonaných aprobácií, kým syntetické vety sú empirickými výroky, platnými iba hypoteticky, pretože stupeň ich pravdivosti je podmienený skúsenosťou, ktorú ľudský intelekt nie je schopný dokonale vyčerpať v nijakom prípade. Platnosť analytickej vety je však zjavná hneď, lebo tu ide o vzťah identity. Z toho vyplýva, že ani jeden empirický výrok sa nedá absolútne overiť, z čoho vyplýva agnosticizmus. Či vylučuje Hrušovský účasť intelektu zo zmyslového poznania vôbec? To je psychologická neznalosť práve onej genetickej povahy poznávacích funkcií, o ktorej hovorí na inom mieste. Ak ale priberieme k zmyslovému overovaniu aj intelekt, potom je nezmyselné tvrdiť, že iba analytické vety sú apodikticky platné.*

Perlou celého tohto skepticistického výkladu sú však tieto **Hrušovského** riadky: *Platnosť daných špecifických kauzálnych a pohybových zákonov je determinovaná ich verifikačnými testmi, ktoré zasa vôbec umožňujú okolnosť, že reálne dejstvom je istým spôsobom pravidelné. Ide tu o empirickú verifikáciu a v dôsledku toho o nevyčerpávajúci dôkaz ich platnosti. A tak empirické zákony, keďže sú induktívne podmienené, neplatia s absolútnou istotou, lež vždy iba s určitým stupňom pravdepodobnosti. Pravda, pokrok vedeckého poznania poskytuje čoraz solidnejší induktívny základ pre vedecké konštrukcie. No tento pokrok, keďže je podmienený induktívne, nikdy nedosiahne stupeň absolútnej istoty.* (Str. 19-20.)

Hrušovský si z toho nič nerobí, že si v takom malom odseku viackrát protirečí. Ak totiž empirické zákony platia s neabsolútnou platnosťou, je otázne, ako sa tu chápe pojem zákona vôbec, či môže istý zákon platiť a neplatiť? Rozoznáva **Hrušovský** zákon a hypotézu? **Hrušovský** si zamieňa aj poznanie platnosti zákonov za ich ontologickú danosť v prírode. Táto podmienenosť existencie platnosti zákonov ich verifikovateľnosťou poukazuje na skryté idealistické, ba až kantovské chápanie zákonitosti v prírode. Od Kanta sa traduje výrok, že rozum predpisuje prírode zákony. Áno, subjekt vytvára bytie zákonitosti, a to je aj podľa **Lenina** holý noetický idealizmus. Nie nadarmo ukázal **Lenin**, kam vedie každé filozofovanie, ktoré má v základe aspoň čiastku relativizmu. A **Hrušovský** má tohto relativizmu hodne, naozaj hodne, lebo ho prevzal z neopozitivistickej carnapovskej orientácie. Nekrivdíme mu preto, keď tvrdíme, že i pri jeho subjektívnej snahe byť dialektickým materialistom ostáva stále v zajatí carnapizmu a logického empirizmu. S týmito machizmami nemá dialektický materializmus nič spoločné.

Po týchto objektívnych zisteniach podotýkame iba toľko, že ani "v podaní **Hrušovského**" nie je kritický realizmus zlučiteľný s **Leninovým** dialektickým

materializmom. A sme toho náhľadu, že **Hrušovský** sa postavil na jeho obhajobu viac z nenávisti k intuitívnemu realizmu ako zo znalosti noetických teórií kritického realizmu a dialektického materializmu. Neuvádzali sme v tejto polemike všetky miesta a citáty z Leninovho spisu, ktoré priamo vyvracajú tvrdenie Hrušovského. No odporúčame čitateľovi Leninovo dielo samé. Tam nájde množstvo dôkazov, že sme mali pravdu.

Záverom zhrnujeme tento vzťah medzi **Leninom** a **Hrušovským**, t.j. medzi dialektickým materializmom a kritickorealistickým machizmom takto:

1. Lenin uznáva existenciu vonkajšej reality a jej absolútne objektívne poznanie.-

Hrušovský uznanie vonkajšej reality pokladá za fakt bez akéhokoľvek zdôvodňovania, dogmaticky ho predpokladá a tým noetickú problematiku, ako sa vyvinula okolo idealizmu a realizmu, úplne obchádza.

2. Lenin je dialektický materialista a hlása teóriu obrazov.-

Hrušovský ostáva v zajatí logického empirizmu, carnapizmu, hľadá syntézu s kritickým realizmom vo "vlastnom poňatí", svoju noetickú teóriu nevypracúva, o existencii obrazov mlčí. Slovom, nedostáva sa k jadrú noetickej problematiky.

3. Lenin bojuje proti noetickému idealizmu každého druhu, či ide o Berkeleya, Huma, Kanta, pozitivizmus, empiriokriticizmus alebo kritický realizmus, ktoré nazýva spoločným menom machizmus.-

Hrušovský obhajuje kritický realizmus v spojení s carnapizmom a nevedomky háji v ňom skrytý noetický idealizmus.

4. Lenin je zásadný a neúprosný protimachista.-

Hrušovský nejasný, nevedomelý machista.

5. Lenin je dialektický materialista s objektívne vypracovanou materialistickou teóriou poznania.-

Hrušovský chce byť dialektickým materialistom subjektívne, citovým zanietením.

Keď končíme túto úvahu, nech nám je dovolené odvolať sa zase na jeden z klasických výrokov samého **Lenina**, ako sme to urobili na začiatku tejto polemiky:

Ostatne nasledovať akéhokoľvek ideového reakcionára - je sväte právo každého občana a najmä každého inteligenta. Ale ak sa ľudia, ktorí sa radikálne rozišli so samými základmi marxizmu vo filozofii, potom začínajú krútiť, pliesť, vykrícať, uisťovať, že sú vo filozofii "tiež marxistami", že "takmer" s Marxom súhlasia a že ho len trochu "doplnili" - to už je divadlo celkom trápne. (Lenin, uvedené dielo, str. 155.⁸⁾

POZNÁMKY

¹ **Nikolaj Losskij** : *Odpoved' Dr. I. Hrušovskému na jeho kritiku intuitívneho realizmu*, Bratislava 1945.

² Porovnaj moje recenzie uvedených brožúr vo FS roč. 6-7, čís. 1, str. 87-88.

³ Pozri citát na str. 129. tejto štúdie.

⁴ Porovnaj str. 66, 85 Lenin, *Materializmus a empiriokriticizmus*.

⁵ Pozri str. 73, 78 a nasl.

⁶ Porovnaj aj o zmysle Losského tvrdenia odpoveď Losského k citovanej brožúre *Odpoved'*, str. 7.

⁷ Idealistické korene carnapizmu znamenite odhalil **Nikolaj Losskij** v štúdií *Kritika noetiky Rudolfa Carnapa s hľadiska ideálu poznania*, FS roč. V. č. 3, 1944.

⁸ Spomenuli sme, že **Igor Hrušovský** propagoval u nás ešte nedávno R. Carnapa. V nasledujúcich citátoch ukážeme, ako sa staval Lenin k teóriám, podobným carnapizmu. **Lenin**, adresujúc svoje riadky **Duhemovi**, píše: *Rovnako Duhem s veľkým vynaložením síl, s radom rovnako zaujímavých ako cenných príkladov z dejín fyziky, s akými sa často možno stretnúť u Macha, dokazuje, že "každý zákon fyziky je dočasný a relatívny, pretože je približný"* (280). *Aká to rozkoš vbehnúť do otvorených dverí! - mieni marxista, ktorý prečítal dlhé úvahy na túto tému. Ale v tom je práve nešťastie Duhemovo, Stallovo, Machovo, Poincarého, že nevidia dvere, ktoré otvoril dialektický materializmus. Pretože nevedia správne formulovať relativizmus, upadajú do idealizmu. "Fyzikálny zákon, presne povedané, nie je pravdivý ani lživý, ale približný"* - píše Duhem (274). *V tomto však je už počiatok nesprávnosti, počiatok stierania hraníc medzi teóriou vedy, približne zobrazujúcou objekt, t.j. približujúcou sa k objektívnej pravde, a teóriou svojvoľnou, fantastickou, čiže konvenčnou, napr. teóriou náboženstva alebo teóriou šachovej hry.*

Táto nesprávnosť vedie Duhema až k tomu, že otázku, či zodpovedá zmyslovým javom "materiálna realita", vyhlásiť za m e t a f y z i c k ú (str. 10); preč s otázkou o realite; naše pojmy a hypotézy sú iba symboly (signes str. 26), ľubovoľné konštrukcie a pod. Odtiaľ je už len krok k idealizmu, k "fyzike veriaceho", ktorú pán Pierre Duhem v duchu kantovskom tiež hlása... (Lenin, uvedené dielo, str. 237.)

Uviedli sme tento dlhší citát, aby sa čitateľ rozpamätal na R. Carnapa, na jeho "Scheinprobleme", za ktoré pokladá otázku reality, realizmu a idealizmu, a pod vplyvom ktorého vyrástol u nás aj **Igor Hrušovský**.

LITERATÚRA

- [1] ULJANOV (Lenin), V. (1940): *Materializm i empiriokriticizm*, Politizdat pri CK VKP/b.
- [2] LENIN, V. I. - SVOBODA, L. (1945): *Materializmus a empiriokriticizmus*, Praha.
- [3] STALIN, J. (1939): *Voprosy leninizma*, Ogis.
- [4] SAUERLAND, K. (1932): *Der dialektische Materialismus*, Berlin.
- [5] SVOBODA, L. (1936): *Filosofie v SSSR*, Praha.
- [6] LOSSKIJ, N. O. (1938): *Die Philosophie und Psychologie in der Ud SSSR*, Berlin.
- [7] LOSSKIJ, N. O. - TESKOVÁ, A. (1938): *Dialektický materializmus*, Praha.
- [8] HRUŠOVSKÝ, I. (1945): *Kritika intuitívneho realizmu*, Trnava.
- [9] LOSSKIJ, N. O. (1945): *Odpoved' Dr. I. Hrušovskému na jeho kritiku intuitívneho realizmu*, Bratislava.

- [10] **Filozofický sborník**, roč. 6-7, čísl. 1, T. Sv. Martin 1946.
- [11] **Filozofický sborník**, roč. 5, čísl. 3, 1944.
- [12] LOSSKIJ, N.O. (1946): **Absolútne kritérium pravdy**, T. Sv. Martin.
- [13] STALIN, J. (1945): **O dialektickom a historickom materializme**, Bratislava.
- [14] ROSENTHAL - JUDIN (1940): **Filosofskij slovar**, Moskva.
- [15] DIEŠKA, J. (1944): **Kritický či intuitívny realizmus**, Bratislava.
- [16] THALHEIMER, A. (1928): **Einführung in den dialektischen Materialismus**, Wien-Berlin.
- [17] LUPOL (1929): **Lenin und die Philosophie**, Wien-Berlin.
- [18] DEBORIN (1924): **Lenin der kämpfende Materialist**, Wien. **Literatúra**.

Tesne po vysádzaní tejto štúdie sa nám dostali do rúk najnovšie publikácie znalca filozofie dialektického materializmu, univ. prof. **Dr. Arnošta Kolmanna**, profesora Karlovej univerzity v Prahe, a to: *Vědecký světový názor*, Praha 1946; *Materialismus a idealismus*, Praha 1946; *Materialistický dialektická metoda poznání*, Praha 1946 a *Historický materialismus*, Praha 1946. v ktorých čitateľ nájde potvrdenie našich záverov, najmä pokiaľ ide o noetiku dialektického materializmu a jej vzťah k pozitivizmu, jeho rozličným súčasným odtienkom, ako aj ku *kritickému realizmu*. Z týchto dôvodov upozorňujeme úctivo čitateľa našej štúdie na Kolmannove publikácie, i keď sú viac-menej popularizačného a propagačného charakteru.

(Dodatočná poznámka autora.)